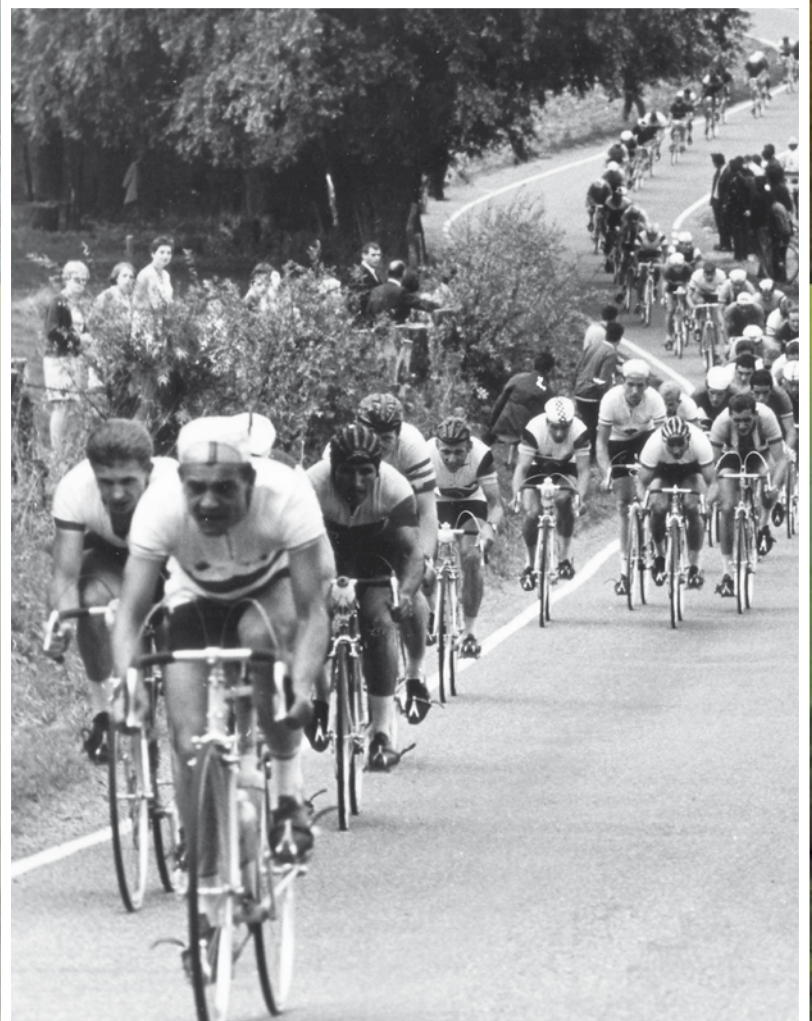

Nummer 3

HET LAND VAN HERLE

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

2012

Foto omslag: Wereldkampioenschappen wielrennen 1967. Hunsdalstraat, de bochtige afdaling op de Putberg van Ubachsberg naar Benzenrade. Foto: collectie Rijckheyt Heerlen

Erratum

In aflevering 1 plaatsten we op blz. 6 een foto van het gehucht Grijzegrubben. Helaas is de afgebeelde foto niet de juiste, die betreft Retersbeek.

Per abuis is aflevering 2 genummerd vanaf blz. 51, i.p.v. 41.

De foto op blz. 52 heeft geen onderschrift. Die staat echter vermeld op de binnenzijde van de omslag.

In het artikel van Jac Smeets illustreren beide foto's het gehucht Douve. De huizen zijn blijkbaar niet die waar Oirbeekse schepenen hebben gewoond.

INHOUD

Hellingen en Heëlesje Wink Het wereldkampioenschap wielrennen 1967 te Heerlen en Voerendaal door Marcel J.M. Put	99
'Klokken-Peter', een gehate Heerlenaar Door Marcel Krutzen	119
'Een Voornaam vlek of landelijk stedeke' Negentiende-eeuwers over negentiende-eeuws Heerlen Door Mark van Dijk	129
Aangestipt... door Roelof Braad, Sander van Daal, Mark van Dijk en Koos Linders	145

HELLINGEN EN HEËLESJE WINK

Het wereldkampioenschap wielrennen 1967
te Heerlen en Voerendaal

Door Marcel J.M. Put*

'En daar draaien de vijf mannen van de kopgroep de Keulse Baan op. De Italiaan Gianni Motta, de Spanjaard Ramón Sáez, het Belgische talent Eddy Merckx en de Nederlanders Jan Jansen en Jos van der Vleuten. Ze komen in het zicht van de vaste camera's. Ze blijven lang bij elkaar en dan komt Van der Vleuten van voren en trekt de sprint aan voor de rappe Janssen. Krijgen we in Heerlen een Nederlandse wereldkampioen? De anderen geven zich nog niet gewonnen. Dit is hun kans. Van der Vleuten geeft af aan Janssen, maar daar is opeens Merckx. Hij rijdt nu op kop. Motta moet als eerste laten gaan. Janssen, Merckx, Sáez, naast elkaar richting finish. En de winnaar is ...'

Het is zondag 3 september 1967, bijna kwart voor vijf 's middags. Op dat moment rijden de Zweden al bijna een hele dag rechts, is de Nederlandse voetbalklassieker Feijenoord - Ajax zojuist geëindigd in een 1-0 overwinning voor de Rotterdammers, doucht Willy Brokamp na zijn eerste wedstrijd als contractspeler voor MVV en eindigt op de Keulse Baan in Heerlen het laatste onderdeel van het wereldkampioenschap wielrennen: de wegwedstrijd voor de professionals.

Roerige tijden

De jaren zestig van de twintigste eeuw zijn roerige tijden voor de wielersport in het algemeen en voor het wereldkampioenschap in het bijzonder. De toenemende rol van de commercie is daarvan de belangrijkste oorzaak. De directie van de belangrijkste etappekoers, de Tour de France, besluit in 1962 niet langer met landenploegen, maar met merkenploegen te rijden. In de twee andere belangrijke rondes is dit al het geval. In de Vuelta (Ronde van Spanje) sinds 1958 en in de Giro (Ronde van Italië) vanaf het begin in 1908.¹

Nu de wielersponsors, dat wil zeggen de werkgevers van de wielrenners, ook in de grote rondes hun invloed hebben versterkt, kan er voor de coureurs op het wereldkampioenschap een loyaliteitsprobleem ontstaan. Zijn zij trouw aan de broodheer of aan het vaderland? Helpen zij een landgenoot of ondersteunen zij een ploeggenoot uit het merkenteam, die een andere nationaliteit kan hebben?

De sponsor betaalt het hele jaar door, de nationale wielerbond enkel bij het wereldkampioenschap.

Daarnaast betaalt de sponsor meer als je goede prestaties levert. Een betere wielrenner krijgt een hoger loon en kan meer premies verdienen. Je wordt beter door te trainen, gezond te leven en je goed te laten verzorgen. Voor

dat laatste is er al sinds jaar en dag de masseur. Die masseert en heeft soms wat 'wondermiddeltjes'. In de jaren zestig professionaliseert de begeleiding. Aanvankelijk vooral de medische begeleiding. De masseur blijft. Daarnaast komen de fysiotherapeut en de dokter. Zij zijn medische professionals. In die hoedanigheid kan met name de dokter medicatie voorschrijven. Hiermee doet de professionele doping zijn intrede in de wielersport. Logischerwijs wordt het verschil tussen de beroepsrenners en de amateurs door de toenemende commercialisering groter. De amateurs zijn bang dat hun belangen ondersneeuwen en willen daarom een eigen podium om zich te presenteren. Zij willen een eigen wereldkampioenschap dat bovendien in een ander land zou worden verreden dan het kampioenschap van de professionals.²

Het programmaboekje van het Wereldkampioenschap in Amsterdam en Heerlen/Voerendaal.

Wereldkampioenschap in Nederland

In 1967 wordt de strijd om de wereldtitel voor amateurs en beroepsrenners nog in hetzelfde land uitgevochten: in Nederland. Op het congres van de Union Cycliste Internationale (UCI) van 1965 heeft Nederland zich kandidaat gesteld voor de organisatie van het wereldkampioenschap van 1966. De Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie (KNWU) draagt Amsterdam en Heerlen als de gaststeden van het evenement voor. Amsterdam voor de baanwedstrijden en Heerlen voor de wegkoersen. Heerlen is dan al een echte wielersstad. Al tien keer finisht er een etappe van de Ronde van Nederland en acht keer is er een aankomst van Olympia's Tour door Nederland. De organisatie is steeds perfect. Helaas gaat de voorkeur van de UCI voor 1966 uit naar de Duitse Nürnbergring.

In het daaropvolgende jaar krijgt Nederland de kampioenschappen wel toegewezen. Dat gaat overigens niet zonder slag of stoot. De amateurs willen hun wens van een eigen wereldkampioenschap nu eindelijk in vervulling zien gaan. Hun protest leidt er toe dat er twee

stemmingen zijn. De vertegenwoordigers van de professionals en amateurs stemmen afzonderlijk. De keuze valt bij beide stemmingen op Nederland. Bij de profs overtuigend: 22 voor Nederland en slechts 8 voor Italië. Bij de amateurs is het een nipte overwinning: 15 voor Nederland, 13 voor Tsjechoslowakije en 2 onthoudingen.³

Het is de vierde keer dat dit evenement in ons land plaats vindt. Valkenburg (1938 en 1948) en Zandvoort (1959) zijn de Nederlandse steden waar eerder om de hoogste wielereer is gestreden. Heerlen en Amsterdam hebben in 1967 wat goed te maken, want het laatste wereldkampioenschap in Nederland is organisatorisch geen succes geweest.⁴

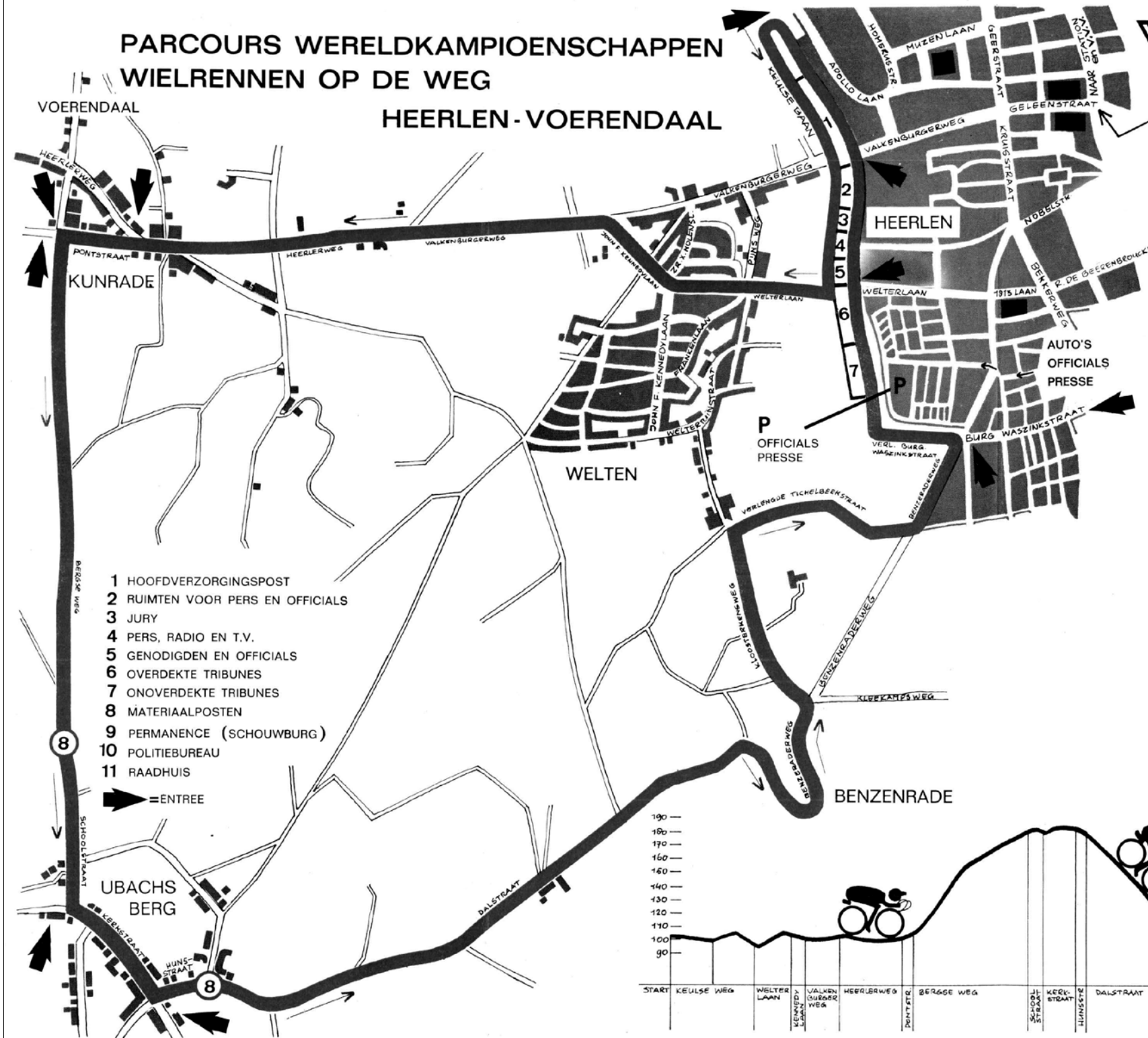
Organiserend comité in vergadering. 3e van links achter de tafel J.Knot, voorzitter.

Problemen met het parcours

De organisatie is in handen van de Heerlense Stichting voor Lichamelijke Opvoeding en Sport. Zij stelt het volgende parcours voor: start en finish op de N261, de stadsautosnelweg ofwel Antwerpseweg/Keulse Baan, ter hoogte van het huidige ABP-kantoor.⁵ De eerste meters rijden de renners in noordelijke richting. Bij de Welterlaan verlaten zij de snelweg en draaien de John F. Kennedylaan op. Van daaruit gaat het via de Valkenburgerweg naar Voerendaal. Vervolgens over de Heerlerweg, de Pontstraat in en dan linksaf de Bergseweg op richting Ubachsberg. Bovenaan via de Schoolstraat en Kerkstraat naar de afdaling van de Hunsdalstraat. Beneden via Benzenrade, de Benzenraderweg, de Kloosterkensweg, de Verlengde Tichelbeekstraat, opnieuw de Benzenraderweg en de verlengde Burgemeester Waszinkstraat weer de stadsautosnelweg (hier Keulse Baan geheten) op. De totale lengte van dit parcours is 13.259 meter.⁶

In het voorjaar van 1966 komt een UCI-commissie bestaande uit de Belg Jan Wouters, de Zwitsers Walter Stämpfli, de Fransman René Chesal en de Italiaan Giovanni Gianco naar Zuid-Limburg om het voorgestelde parcours te keuren. Er ontstaat discussie tussen de commissieleden. De Italiaan vindt het parcours niet moeilijk genoeg. Er hoeft niet echt te worden geklommen. De Fransman Chesal is het met hem eens. Afkeuring dreigt. De Belg Wouters wijst zijn beide collega's er op dat de wereldkampioenschappen aan Nederland zijn gegund en dat er in dat land nu eenmaal geen bergen voor het door de heren gewenste klimwerk zijn. Dit zorgt er voor, dat de heren nog eens goed naar de route kijken en tot de conclusie komen dat het toch geschikt is. Voor de Italiaan verhoogt vooral het grote aantal lastige bochten de moeilijkheidsgraad van het te rijden rondje. De vier heren brengen rapport uit aan de UCI en aan het begin van de zomer van 1966 keurt de wielersportorganisatie het parcours officieel goed.

PARCOURS WERELDKAMPIOENSCHAPPEN WIELRENNEN OP DE WEG HEERLEN-VOERENDAAL

Donderdag 31 augustus
16.00 uur: wereldkampioenschap Ploegentijdrit 100 km op de weg voor amateurs

Vrijdag 1 september
rustdag

Zaterdag 2 september
10.00 uur wereldkampioenschap op de weg voor dames
13.00 uur wereldkampioenschap op de weg voor amateurs

Zondag 3 september
10.00 uur wereldkampioenschap op de weg voor beroepsrenners

Toegangsprijzen	Don. 31 aug.	Zat. 2 sept.	Zon. 3 sept.	Abonn voor 3 dag.
Overdekte tribune	10,-	15,-	20,-	30,-
Onoverdekte tribune	5,-	10,-	15,-	20,-
Parcours	2,50	5,-	6,-	10,-
Kinderen t/m 12 jaar	1,-	2,-	2,50	4,-

Voorverkoopadressen:

Heerlen
Gemmeke, Geleenstraat 55, tel. 04440-13379
V.V.V. kantoor stationsplein, Heerlen, tel. 04440-16200

Kerkrade
Sigarenmagazijn Janssen-Jongen Hoofdstraat 54
tel. 04445-2233

Brunsum
Reisburo Smeets, Rumpenerstraat 3, tel. 04449-52776

Hoensbroek
Sigarenmagazijn Ruyters, Akerstraat, 126
tel. 04448-2741

Sittard
Sigarenmagazijn Keijzers, Markt 23, tel 04490-2355

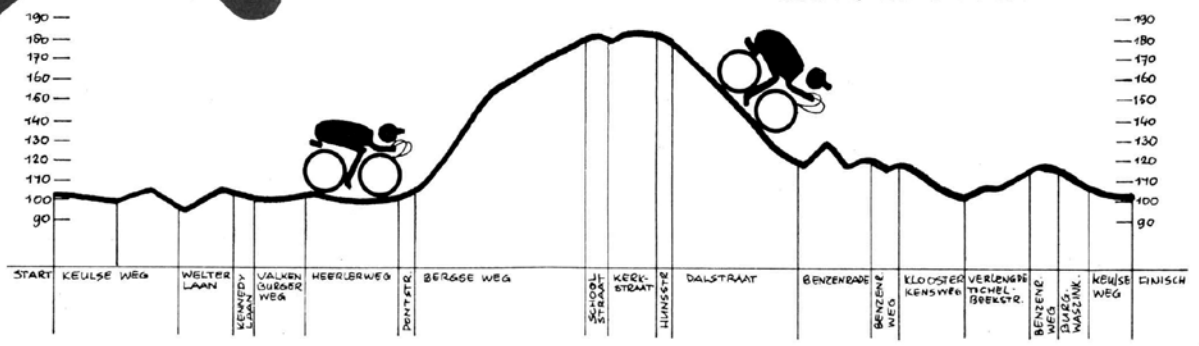
Geleen
Sigarenmagazijn v.d. Wassenberg, Rijksweg C. 8
tel. 04494-5415

Maastricht
Sigarenmagazijn Depondt, Vrijthof 17a,
tel. 04400-14877

Voerendaal
Sigarenmagazijn Leclair, Kerkplein

Bestellingen per giro met vermelding „Kaarten W.K.”
Op giro nr. 1033750 t.n.v. Kassier Gem. Heerlen
extra: f 1,- voor verzendkosten

- 1 HOOFDVERZORGINGSPOST
 - 2 RUIMTEN VOOR PERS EN OFFICIALS
 - 3 JURY
 - 4 PERS, RADIO EN T.V.
 - 5 GENODIGDEN EN OFFICIALS
 - 6 OVERDEKTE TRIBUNES
 - 7 ONOVERDEKTE TRIBUNES
 - 8 MATERIAALPOSTEN
 - 9 PERMANENCE (SCHOUWBURG)
 - 10 POLITIEBUREAU
 - 11 RAADHUIS
- ➔ =ENTREE

Start en finish plek op de Keulse Baan.

Criterion of kampioensronde?

De voorbereidingen voor de wedstrijden kunnen beginnen. Over het parcours is dan echter het laatste woord nog niet gesproken. Begin 1967 geeft Kees Pellenaars, dan ploegleider van de Televizier-Batavus wielploeg, zijn visie op het parcours. Zoals vaker doet hij dit op een onverholen en daardoor enigszins ondiplomatieke wijze: "Het (parcours, MP) lijkt meer op een criterium. Onbetekende heuveltjes en overal asfalt." Kortom: veel te gemakkelijk om er een wereldkampioenschap op te verrijden. De toenmalige Nederlandse kampioen, de sprinter Gerben Karstens, was het met zijn ploegleider eens.⁷

De Nederlandse reacties verbazen Otto Vandeberg, directeur van de organiserende Sportstichting: "Het parcours niet zwaar genoeg? Nou dat wil ik nog wel eens zien, het zal de meeste renners behoorlijk tegenvallen. Er zit veel 'vals plat' in de route en de Bergseweg is dan wel geen col van de eerste categorie, maar het is een helling die zich over 2,5 kilometer uitstrekt en dat ga je op den duur voelen."⁸

Net als in de UCI-commissie zorgt België voor de nuancering. Aan het einde van het voorjaar van 1967 komt het Belgische wielertalent Eddy Merckx op uitnodiging van dagblad De Nieuwe Limburger naar Heerlen om het parcours voor het wereldkampioenschap te verkennen. Merckx had zijn zinnen gezet op het behalen van de regenboogtrui. Hij laat er dat jaar zelfs de Tour de France voor schieten. Merckx rijdt het parcours in de auto en op de fiets. "Het parcours is toch wel zwaar en bovendien is er nog de wind. Die zal mij wel van pas komen, want eventuele vluchters zullen zich dan nog wel eens bedenken, voor ze in het offensief gaan."⁹

De parcours-commissie van de UCI op de Keulse Baan ter hoogte van het viaduct over de Welterlaan.

Tweevoudig wereldkampioen Rik van Looy was al in februari op verkenning geweest. "Als het ongelukkig regent en die wind blaast zoals vandaag dan komen er niet veel renners aan de finish, dat verzeker ik u. Het is echt zwaar. Vooral op de weg naar Ubachsberg. Daar loopt het heel stug. (...) Wie zegt eigenlijk dat het niet zwaar is? Ik ben het beslist niet met hem (Karstens, MP) eens. Laat ze zich niet in dat parcours van Heerlen vergissen. Ik zie het al gebeuren, 25 keer tegen die bult op en dat als de wind blaast. Ze zullen het in hun benen krijgen. Reken daar op."¹⁰
Op 3 september zal blijken wie gelijk heeft.

Wedstrijden en wielrenners

Het wereldkampioenschap begint op 23 augustus. In de eerste week worden alle wedstrijden op de baan gereden. Dit gebeurt in Amsterdam. Op 31 augustus staat de eerste wegwedstrijd op het programma: de ploegentijdrit voor amateurs over bijna 100 kilometer. Deze wedstrijd wordt gereden op de autosnelweg tussen Heerlen en Born. Zaterdag 2 september strijden de dames en de amateurs om de hoogste eer en zondag 3 september is het de beurt aan de professionals. Deze drie wedstrijden worden op het parcours in Heerlen, Voerendaal en Ubachsberg gereden. Dit rondje moeten de vrouwen 4 keer (53,036 km), de amateurs 15 keer (198,885 km) en de professionals 20 keer (265,180 km) rijden.¹¹

Het Nederlandse viertal voor de ploegentijdrit voor amateurs bestaat uit Ger Bongers, Piet Tesselaar, Rini Wagtmans en Joop Zoetemelk.¹² Bij de amateurs waren de 19-jarige, uit Scheulder afkomstige en kersverse kampioen van Nederland Ger Harings, René Pijnen en Rini Wagtmans de Nederlandse troeven.

In 1967 is er voor het eerst een Nederlandse vrouwenploeg. Zij bestaat uit zes jonge meiden. Henny Hondersveld en Irene Paul zijn met hun 21 jaren de oudsten. Verder worden de Nederlandse kleuren verdedigd door Truusje Smulders (20), Jannie Jonkers (19) en de zusjes Bella (19) en Keetie Hage (18).¹³ Overigens is binnen het Nederlandse kamp niet iedereen even gelukkig met het vrouwenteam. "Dat (het wielrennen, MP) is toch geen sport voor vrouwen. Die horen in de keuken bij de kookpot te staan", aldus Rini Wagtmans. De jonge Ger Harings is het met Wagtmans eens.¹⁴

Kopmannen in een pokerspel

Naar de wedstrijd van de professionals gaat de meeste aandacht uit. Er wordt druk gespeculeerd over de kanshebbers. Een echte favoriet is er niet. Dat komt onder andere omdat er in de belangrijkste ploegen veel verdeeldheid is. Nederland heeft in Jan Janssen natuurlijk een fantastische kandidaat. In 1964 heeft hij in Salanches al de regenboogtrui veroverd. In 1967 schrijft hij Nice-Genua, Parijs-Roubaix, de Ronde van Spanje en de groene trui in de Tour de France bij op zijn palmares. Maar Janssen geeft zelf aan: "In Heerlen sta ik geheel alleen." Vermoedelijke oorzaak is de onenigheid die in de Tour de France binnen de Nederlandse ploeg is ontstaan over de verdeling van het prijzengeld en de deelname aan de lucratieve criteria na de Tour. Hierin vindt Janssen vooral Gerben Karstens tegenover zich. Daarnaast heeft ook de Zeeuw Jo de Roo zijn zinnen op de wereldtitel gezet. Hij heeft er zelfs 75.000 gulden voor over als de andere Nederlanders hem aan de titel helpen.¹⁵ Die andere Nederlanders zijn Jos van der Vleuten, Peter Post en de drie Limburgers Jan Harings (opgeroepen in plaats van de gepasseerde Harm Ottenbros als vervanger van Amstel Gold race winnaar Arie den Hartog), Wim Schepers en Harrie Stevens. Belangrijke afwezige is Evert Dolman, regerend Nederlands kampioen en in 1966 wereldkampioen bij de amateurs. Hij is kort tevoren betrapt op het gebruik van doping.

Bij de Italianen is er net als bij de Nederlanders onenigheid. Hier tussen Felice Gimondi, in 1967 winnaar van zowel de Ronde van Italië als de Ronde van Spanje, en Gianni Motta, winnaar van de Ronde van Zwitserland en van Milaan – Turijn.

In het Franse kamp is kort tevoren heibel ontstaan. Hun gedoodverfde kopman, Jacques Anquetil, doet niet mee. Na een erg openhartig interview heeft hij ruzie gekregen met de bondscoach en de Franse wielerbond. Noodgedwongen vestigen de Fransen daarom hun hoop op de tot dan onbekende Roger Pingeon, die in juli de Tour de France heeft gewonnen.

Bij de Belgen is er weliswaar geen ruzie, maar ook bij hen zijn er te veel kopmannen. Guido Reybrouck, Walter Godefroot, Willie Planckaert en Eddy Merckx willen allemaal wereldkampioen worden. Guido Reybrouck was op de Nürnburgring zevende geworden en wilde meer. Daarnaast zijn er de drie ambitieuze jonkies. De oudste van hen is Walter Godefroot, 24 jaar, winnaar van Luik-Bastenaken-Luik. Willie Planckaert is een jaar jonger. In 1966 wint hij de groene trui in de Tour de France en in 1967 heeft hij bij vrijwel alle grote eendagskoersen bij de eerste tien gereden. De jongste beoogde Belgische kopman heet Eddy Merckx en is pas 22 jaar oud. In 1964 wordt hij als 19-jarige wereldkampioen bij de amateurs. In 1966, op de Nürnburgring, finisht hij als tweede achter de Duitser Rudi Altig. Na hard werken komt hij in finale te kort. Dit seizoen stemt Merckx af op het wereldkampioenschap. In de voorbereiding op de wedstrijd in Heerlen wint hij Milaan - San Remo, de Waalse Pijl en Gent-Wevelgem. In de Giro kan hij door een bronchitis niet winnen. Vervolgens laat hij de Tour de France schieten. In de periode tot aan het wereldkampioenschap bereidt hij zich voor door het rijden van kermiskoersen, criteria na de tour, baanwedstrijden, trainingsritten in Ardennen en lange afstandsritten achter de derny.¹⁶ De Belgen komen uiteindelijk tot een

akkoord. In de ploeg van acht zullen er vier kopmannen zijn. De vier helpers krijgen in ieder geval 350 gulden de man, te betalen door de wereldkampioen of de vier kopmannen. Eenzelfde bedrag krijgen ze van de Belgische Wielerbond. Daarnaast zal een Belgische wereldkampioen zijn ploegmaats ieder nog eens 1750 gulden betalen.¹⁷

De Spanjaarden hebben niemand waarvan wordt verwacht dat hij wereldkampioen kan worden en de West-Duitsers hebben, ondanks dat hij een minder seizoen heeft, regerend wereldkampioen Rudi Altig.

De Nieuwe Limburger schrijft dan ook aan de vooravond van de wedstrijd: "Dit wereldkampioenschap is meer dan ooit een pokerspel."¹⁸

Doping

'De vraag die Heerlen oproept', onder deze titel schrijft wieljournalist Jean Nelissen aan de vooravond van het wereldkampioenschap een artikel.¹⁹ Alhoewel hij het aan het eind van zijn artikel doet voorkomen alsof de vraag die hij stelt gaat over wie de strijd om de regenboogtrui gaat winnen, snijdt hij het probleem van de doping aan. "De fanfares van het wereldkampioenschap zullen in deze dagen de aandacht voor een moment afleiden van de problemen waarmee de wielersport de laatste tijd worstelt. Men zal de nieuwe wereldkampioen toejuichen en Tom Simpson vergeten."²⁰ Op 13 juli van dat jaar was de Britse wielrenner en oud-wereldkampioen Tom Simpson tijdens een Tour de France-etappe op de flanken van de Mont Ventoux van de fiets gevallen en overleden. Zijn dood bleek veroorzaakt door een combinatie van hitte, alcohol en doping, in dit geval amfetamine. Daarnaast was er in juli 1967 de ontboezeming van de Franse vijfvoudig Tourwinnaar Jacques Anquetil. In een kranteninterview gaf hij toe meerdere malen doping te hebben gebruikt en coureurs te hebben omgekocht. Voor straf mocht hij niet mee naar het wereldkampioenschap.²¹ Simpsons dood en Anquetils uitspraken zijn mede aanleiding voor de versnelde invoering van systematische dopingcontroles. Desiré Letort en Evert Dolman, de nationale kampioenen van respectievelijk Frankrijk en Nederland, zijn de eerste vooraanstaande slachtoffers. Ze worden positief bevonden en mogen van hun bonden niet starten op het wereldkampioenschap. In Heerlen zal er immers ook op stimulerende middelen worden gecontroleerd.

Nelissen heeft vooralsnog weinig vertrouwen in de dopingaanpak van de wielerbonden. "Straks, als ook dit wereldkampioenschap tot het verleden behoort, zullen de problemen terugkeren. Dan houden de KNWU en de UCI hun gesprekken over de doping. En men zal een weg moeten zien te vinden die leidt tot een meer zuivere sportbeoefening. (...) De wielersport is (...) in een situatie geraakt die, als de ontwikkeling zich doorzet, fataal dreigt te worden." Oorzaak van dit alles is volgens Nelissen: "De kennis van de stimulantia heeft de gewone coureur bereikt en daarmee is het hek van de dam."²²

Het geloof in prestatiebevorderende wondermiddelen is van alle tijden. Het gebruik ervan ook. De Nederlandse profwielrenner en deelnemer aan het wereldkampioenschap van 1967 Jos van der Vleuten legt voorafgaand aan de koers uit hoe hij in vorm blijft. "Veel slapen en goed eten." En doping?,

vraagt de interviewer. "Ja, er moet wel eens iets worden gebruikt. Maar wat? Met un kruik koffie en un glaasje sherry kunde ook hard rijden volgens den dokter. Met vitamines ook. Maar waar ligt de grens tussen vitamines en doping?" Van der Vleuten heeft niets tegen doping. "Doping brengt een renner niet in vorm. Daarvoor moet getraind worden. En hard." Wel moet het gebruik van stimulerende middelen volgens hem gebeuren onder dokterstoezicht.²³

Het geeft in een notendop weer wat Nelissen bedoelde. De renners weten dat er middelen zijn die hen sneller laten fietsen en waarmee ze dus meer geld kunnen verdienen. Ze weten ook dat hun concurrenten die gebruiken. Dus moeten ze zelf ook aan de doping. Sommigen experimenteren zelf. Voor hen is er via de illegale handel uit Spanje en Italië en via collega's die als verkooppunt fungeren genoeg spul te krijgen. Anderen vragen het de ploegarts, die als medicus op een legale manier aan de stimulerende middelen kan komen en weet hoe ze gebruikt moeten worden.

Bange broodrijders

Als duidelijk wordt dat er na het wereldkampioenschap dopingcontroles zullen zijn dreigen de Nederlandse profs met een boycot en ze vragen raad bij dokter J. Baart, een dopingdeskundige. Onder de kop: "Nederlanders: zonder doping kunnen wij niet fietsen", wordt in het Limburgs Dagblad van maandag 4 september 1967, de dag na het wereldkampioenschap, uitgelegd hoe de zaken er in het Nederlandse kamp vlak voor de wedstrijd voor hebben gestaan. De Nederlandse renners zijn tegen de controles. Ze hebben daarvoor twee redenen. De eerste is dat de controles niet waterdicht zijn. Ze hebben angst 'geflikt' te worden en door valse beschuldigingen te worden benadeeld. Het is met name dit verweer dat door de renners wordt benadrukt. Maar het zijn ook broodrijders. Doping bevordert de prestatie en een betere prestatie brengt meer geld in het laatje. Geschorst worden voor het gebruik van doping betekent een grote vermindering van inkomsten. Ze zijn daarom bang dat ze worden betrapt op het gebruik van doping. Want dat ze gebruiken, geven ze toe. "We kunnen in zo'n zware wedstrijd als het wereldkampioenschap niet zonder stimulerende middelen. Wanneer de controle op deze manier wordt voortgezet is het beter niet aan de start te verschijnen. Het risico dat we betrapt worden is te groot", aldus de Nederlandse coureurs. Dat daarbij de angst voor het verlies aan inkomsten een grote rol speelt blijkt uit de reactie van Jan Janssen: "Ik betaal liever een zware boete dan dat ik na dopingcontrole de wereldtitel verlies. Een wereldkampioenschap brengt geld in de la en het is toch de bedoeling dat we als profs geld verdienen." Hij voegt daaraan toe: "Als het blijft zoals het nu is (met de controles, MP) ben ik ervan overtuigd dat het over drie jaar met de wielersport is gedaan." In dit geval is Gerben Karstens het met Janssen eens: "Ik voel er onder de gegeven omstandigheden veel voor om met fietsen te stoppen."²⁴ Of het nu de mogelijke inkomstenderving door of de onbetrouwbaarheid van de dopingcontroles is die hen zo dwarszit, wordt niet duidelijk.

Publiciteit, pecunia en publiek

Het zijn niet alleen de wielrenners die doping willen. Ook de organisatoren hopen op stimulering die tot betere prestaties zou leiden, ofwel doping voor de regio. Zuid-Limburg gaat door de mijnsluitingen onzekere tijden tegemoet. "Ik vind dit wereldkampioenschap toch wel van groot belang voor Limburg, laat ik zeggen voor het nieuwe Limburg. Juist op het moment dat zich hier structurele wijzigingen voltrekken, kunnen wij via zo'n groot evenement dat door de pers, radio en televisie, in heel Europa gebracht wordt, op populaire wijze de aandacht vestigen op dat nieuwe Limburg", aldus directeur Otto Vandeberg van de organiserende Heerlense Stichting voor Lichamelijke Opvoeding en Sport.²⁵

De kosten voor het wereldkampioenschap worden aanvankelijk begroot op 260.000 gulden. Daar staan de minimaal begrote inkomsten uit recette (90.000), televisie- en reclamerechten (115.000) en de verkopen op het parcours (30.000) tegenover. Het tekort van 30.000 gulden wordt gedekt door de gemeenten Heerlen en Voerendaal. Beide gemeenten verwachten dat de bezoekersaantallen zoveel gemakkelijksbelasting zullen opleveren dat zij geen risico lopen.²⁶ De organisatie vraagt de provincie Limburg om subsidie van 25.000 gulden. Het verzoek wordt afgewezen met het argument dat de begroting sluitend is.²⁷

In juni blijkt dat de kosten van het evenement in eerste instantie toch zijn onderschat. De kosten worden nu op 750.000 gulden geschat. Dit is vermoedelijk inclusief de 200.000 gulden voor de inzet van de politie, een bedrag dat de organisatie niet zelf moet betalen. De organisatie komt desondanks niet in de problemen. Met een gemiddelde entreprijs van 4,50 en een verwacht bezoekersaantal van 100.000 worden de hogere kosten grotendeels afgedekt.²⁸

Doordat het kampioenschap op de openbare weg wordt verreden kunnen de aanwonenden gratis op het parcours. Daarnaast moeten op zondag de kerkgangers vrije toegang tot de godshuizen krijgen. Om het verlies aan entreegelden hierdoor te beperken, stuurt de organisatie aanwonenden een brief. Daarin licht zij de mensen niet alleen in over het evenement en geeft zij richtlijnen voor het vrij houden van de straten, maar doet zij ook een beroep "(...) op de sportiviteit bij het 'gratis' passeren der kassa's."²⁹

Er zijn 60 toegangen tot het parcours. De entreprijs is 6 gulden. Kinderen betalen 2,50. De 4500 tribuneplaatsen aan de start en finish op de Keulse baan kosten 20 gulden voor een overdekte en 15 gulden voor een onoverdekte plaats. Het is ook mogelijk om een abonnement voor alle drie de wedstrijddagen te kopen. De op te bouwen tribunes zijn zo modern dat er belangstelling is vanuit Mexico. In dat land worden in 1970 de Olympische Spelen gehouden. De directeur van Mexicaanse wielersorganisatie, de heer Casola, volgt de gang van zaken in Heerlen met aandacht. Hij heeft de blauwdrukken van de tribunes al opgevraagd.³⁰ Langs het hele parcours hangen geluidsboxen, zodat het koersverloop overal is te volgen. De enige plek die voor het publiek verboden is, is de Hunsdalstraat, de bochtige afdaling op de Putberg van Ubachsberg naar Benzenrade.³¹

De Hunsdalstraat. De afdaling van de Putberg. De enige plek in het parcours waar het publiek niet mocht komen.

'Gastarbeiders'

De toeschouwers zullen voornamelijk mensen uit de regio en dagjesmensen zijn. Zij hebben geen behoefte aan slaapaccommodatie. Wie wel in de regio gehuisvest moeten worden zijn de 300 wielrenners en hun ongeveer even grote aantal begeleiders. Daarnaast worden er 450 mensen van de pers verwacht. Voor hen is binnen een straal van 15 kilometer van Heerlen voldoende accommodatie beschikbaar. In Heerlen heeft de KNWU het Grand Hotel en Hotel Terminus al afgehuurd. De Nederlandse wielerploeg verblijft in Nuth, de Duitsers in Amstenrade, de Belgen in Valkenburg en de Italianen in Hotel Berg en Dal te Geulhem.³²

Een speciale groep rijders krijgt onderdak aan het parcours. De bereden politiemannen en hun viervoeters worden in Benzenrade ondergebracht.³³ Hun collega's van de Rijkspolitie verblijven in het retraitehuis van Spaubeek, de jeugdherberg in Vaals en diverse pensions. De Koninklijke Marechaussee is tijdelijk gehuisvest in kasteel Vaeshartelt en het oude beambtenpension van de Oranje Nassau Mijn aan de Heerlense Valkenburgerweg. In totaal gaat het om zo'n 1300 man politie.³⁴ Overdag zijn er 439 ordehandhavers op het parcours: 75 leerlingen van de politieschool, 15 gemeente- en 150 rijksgenoten en 199 man Koninklijke Marechaussee. 's Nachts lopen in Heerlen 50 man patrouille (35 gemeenteagenten en 15 marechaussees) en hebben 25 leden van de recherche dienst.

Verkeer en vermaak

Ook zijn er zo'n 100 verkeersregelaars die de verwachte verkeersdrukte in goede banen gaan leiden. Tal van weilanden, schoolpleinen en andere open ruimtes zijn als parkeerplaats aangewezen. De auto is immers een vervoermiddel dat door steeds meer mensen wordt gebruikt.³⁵ Ook de ANWB draagt zijn steentje bij. De bond heeft een apart soort verkeersborden ontwikkeld: gele borden met zwarte letters. Hij zal die bij dit evenement voor het eerst gebruiken om weggebruikers zo snel mogelijk naar de plaats van bestemming te leiden. De Heerlense middenstand besluit in overleg met de gemeente de winkels op vrijdag tot 21.00 uur geopend te houden "(...) zodat de inkopende huisvrouwen niet het risico lopen om zaterdag te verdwalen in de stroom van duizenden wielersfans."³⁶ Vanwege de verwachte weekenddrukte op de Limburgse wegen wordt in overleg met de Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond besloten dat er zaterdag en zondag geen amateurwedstrijden worden gespeeld.³⁷

En wat is het beste vervoermiddel op volle wegen? De fiets! Daarom krijgen 25 agenten voor twee dagen een witte vouwfiets te leen van de Magneetfabriek. Dit is te danken aan het initiatief van de Heerlense rijwielhandelaar Saelmans.³⁸

Hij is niet de enige Heerlense ondernemer die zich laat inspireren door de aanstaande wielervedstrijd. De familie Schunck, van het gelijknamige warenhuis, organiseert op 16 augustus een wedstrijd op hometrainers voor jeugdigen van 10 tot en met 18 jaar. In vier leeftijdscategorieën kunnen jongens en meisjes fietsen voor de titel. Op 30 augustus is dan de finalewedstrijd om het 'kampioenschap aller leeftijden'. De prijs is een beker beschikbaar gesteld door de Limburgse renner en meervoudig Nederlands kampioen veldrijden Hub Harings. Hij zal worden uitgereikt door een andere Limburger en lid van het Nederlandse profteam, Wim Schepers.³⁹ Daarnaast is er in warenhuis Schunck tot en met 4 september een expositie over '150 jaar Fiets'. Hier kan het publiek zich vergapen aan fietsmateriaal, bekertjes, kampioenstruiken enzovoorts uit de lange geschiedenis van het rijwiel. De spullen zijn beschikbaar gesteld door de Belgische Wielrijdersbond en vele prominenten uit de wielerswereld. Toppers zijn een model van een Draisine, de eerste fiets, en de wereldkampioenstrui die Cor Blekemolen in 1914 in Kopenhagen won bij het stayeren.⁴⁰ In het paviljoen van het Aambos is vanaf donderdag 31 augustus een vierdaags wielerveest en zondag na de koers wordt in de boven- en benedenhal van het Heerlense raadhuis een slotbanket gegeven voor 280 genodigden.⁴¹

Thuis voor de televisie

De thuisblijvers hoeven niets van het wielerspektakel te missen. De wedstrijd van de dames, amateurs en de profs worden gefilmd. De strijd om het kampioenschap bij de beroepsrenners komt zelfs in zijn geheel op televisie. Het wordt de grootste sportreportage ooit op de Nederlandse televisie. De Nederlandse Televisie Stichting (NTS) zet 13 camera's in en zal voor de eerst keer gebruik maken van een rijdende camera en beelden vanuit een helikopter.⁴² De rijdende motorcamera wordt door NTS van de

Belgische Radio en Televisie (BRT) geleend. Een samenwerkingsverband van NTS, BRT, Nederlandse Radio Unie (NRU) en Posterijen, Telefonie en Telegraaf (PTT) zal met 180 mensen de directe uitzending mogelijk maken. De wedstrijd wordt uitgezonden in 15 tot 20 Europese landen en zal ongeveer 60 miljoen kijkers bereiken. Daarvoor wordt onder andere op de Euterpeflat in Heerlen een straalzender geplaatst. Het voetbalveld van Eikenderveld, gelegen aan de Valkenburgerweg, doet dienst als helikopterlandingsplaats, zowel voor de televisie als voor politie en ambulance. De Nederlandse commentatoren zijn Fred Racké en Barend Barendse.⁴³ Voor de buitenlandse journalisten zijn er een pers-tent en verslagcabines bij de start- en finishplaats aan de Keulse Baan, vaste telegraafverbindingen met Milaan, Parijs en Rome, 7 internationale telefoonverbindingen, 13 telexmachines en 22 telefoons.⁴⁴ Maar ook de oude vertrouwde communicatiemiddelen worden ingezet. De fotografen langs het parcours hebben postduiven bij zich, die de volle fotorolletjes naar de krant brengen. Zo hoeven de fotografen het parcours niet te verlaten.⁴⁵

Om niets aan het toeval over te laten wordt er in april met de mobiele camera geoefend. Zes jonge coureurs van de Tour- en Wielclub Bleijerheide rijden het parcours voor de NTS, BRT, PTT en de Belgische luchtvaartmaatschappij Sabena, die de helikopter levert.⁴⁶ Een maand voor de grote dag wordt de oefening herhaald. Nu is het de Limburgse beroepsrenner Eddy Beugels die voor de camera het parcours rijdt.⁴⁷

Op het podium

Ook voor na de wedstrijd moeten er allerhande zaken worden geregeld. Er wordt een cabine voor de dopingcontrole ingericht. Voor de huldigingen gaat men op zoek naar de vlaggen en naar grammofoonplaten van de volksliederen van de deelnemende landen. Daarnaast is er van het ministerie van Buitenlandse Zaken toestemming nodig voor het hijsen van de nationale vlaggen en het spelen van de volksliederen van de winnaars. Vlaggen en volksliederen vormen één van de belangrijke eisen die de UCI aan de organisatie stelt. Toch kan de Heerlense Sportstichting hieraan niet helemaal voldoen. Het ministerie verbiedt in geval van een Oost-Duits wereldkampioenschap het hijsen van de nationale vlag en het spelen van de hymne van de Duitse Democratische Republiek.⁴⁸

Voor andere Duitse muziek is geen ministeriële toestemming nodig. Tijdens de zogenaamde 'Nachten van Heerlen' wordt er tussen de wedstrijddagen gefeest. In de schouwburg is er vrijdag 1 september een Beierse avond met muziek van *Die Original Wurmtaler*. Vanaf 21.00 uur wordt er op het Van Grunsvenplein voor de schouwburg door diverse muziekkorpsen een moonlight-show gegeven. Een dag eerder vindt er *Beat-Cup 67* plaats waarbij bandjes als *The Ambos*, *Opus 23*, *Py-Set*, *The Sharons* en *The Snakes* optreden. Van zaterdag op zondag is er een muziek- en dansprogramma dat tot 5.00 uur in de ochtend duurt. De voetjes gaan dan van de vloer bij de klanken van *The Real Street Band*, solo-trompetist Snap Williams, zangeres Milly Scott, *The Rhythmic Band* en opnieuw *Die Original Wurmtaler*. Daarnaast kon er op de avonden van vrijdag tot en met zondag ook in het kleinere

Pancratiushuis worden gedanst. Daar traden onder andere *Freddy and the Cash* en het orkest van *J.O.Z. Heerlen* op. Dit evenement kreeg de begroting niet sluitend. Daarop besloot de gemeente voor de ontbrekende 5.000 gulden garant te staan "omdat 't een bijdrage levert het leefklimaat in Heerlen te verhogen."⁴⁹

Broers en Britten

Voor de eerste wegwedstrijd, de ploegentijdrit over 96,4 kilometer voor amateurs, heeft Nederland hoge verwachtingen. Maar aan het einde van de dag is de teleurstelling groot. Een gedeelte elfde plaats (met Spanje) is het resultaat. Het Nederlandse team is ruim zes minuten langzamer dan de winnaars, de Zweedse gebroeders Petterson. Coach Joop Middelkoop kan zijn teleurstelling niet verbergen en velt een hard oordeel: "Het is gewoon ook gebrek aan kwaliteit." Helemaal terecht is dit niet. Piet Tesselaar moet na 45 kilometer opgeven met een dijbeenblessure en van het overgebleven drietal zijn Wagtmans en Zoetemelk pas 20 jaar en dus nog niet zo sterk. Tegen sterke concurrenten als de Pettersons hebben ze weinig kans. De Zweedse overwinning komt niet uit de lucht vallen. Van de vier broers Sture, Gösta, Erik en Tomas, hebben de eerste drie in 1964 in Tokyo al Olympisch brons gewonnen. De winnaars hebben zich niet speciaal voorbereid, dat wil zeggen geen trainingskamp gehad. Op de vraag waarom niet, antwoorden zij: "Bij moeder thuis worden we het best verzorgd."⁵⁰

Bij de 41 deelnemende vrouwen zegeviert de wereldkampioene van 1960, de 30 - jarige Britse Beryl Burton. Zij is getrouwd met een fietsenmaker en woont op het Engelse platteland. Haar prestatie is bewonderenswaardig, omdat zij moeder, huisvrouw en boerin is en dus pas na een lange werkdag kan gaan trainen. Het heeft haar er niet van weerhouden succesvol te zijn. Ze was namelijk ook al vijf keer wereldkampioen achtervolging op de baan. In deze wegwedstrijd gaat ze vanaf het begin aan op kop en maakt van de koers een lange sprint. Die duurt 1 uur 26 minuten en 30 seconden. Niemand van de andere dames kan haar volgen. Op bijna twee minuten finisht de nummer twee, de Russische Lyubov Sadorchnaya. Op 5.47 minuut wordt de eveneens Russische Anna Konkina derde. De jonge Nederlandse equipe weerde zich goed. Drie van hen finishten samen met Konkina. Het jongste Nederlandse teamlid reed het best. De 18-jarige Keetie Hagen werd zevende. Zij was duidelijk een talent. Enkele dagen eerder reed ze op de baan in Amsterdam ook al in de kwartfinale op het onderdeel achtervolging.⁵¹ Hennie Hondersveld en Jannie Jonkers werden respectievelijk 11^e en 16^e. Belle Hagen, Irene Paul en Truus Smulders finishten als 21e, 22e en 24e. De twee eerstgenoemde op ruim zeven en Smulders op iets meer dan acht minuten.⁵²

Bij de amateurs is er ook een Britse overwinning. Outsider Graham Webb, 33 jaar, afkomstig uit Birmingham, geeft na bijna vijf uur koers de Fransman Claude Guyot en de Nederlander René Pijnen het nakijken. Webb is evenals Beryl Burton van oorsprong een baanrenner. Zijn specialisme is de tijdrit. In 1967 heeft hij genoeg van het slechte fietsklimaat in zijn geboorteland en verkoopt hij al zijn bezittingen. Hij verhuist met zijn vrouw naar Neder-

land waar wieljournalist en wedstrijdorganisator Charles Ruys hem bij een wielploeg onderbrengt. Zijn pogingen om op de baan in Amsterdam een gooi naar de wereldtitel te doen mislukken. In de wegwedstrijd is hij mee in een kopgroep, maar laat hij zich terugzakken om een Engelse ploeggenoot naar voren te rijden. Dat lukt, maar bij de kopgroep aangekomen ontdekt hij dat er enkele renners zijn ontsnapt. Hij zet de achtervolging in en het lukt hem bij ze te komen. In de laatste bocht neemt hij de leiding en sprint er vandoor met de wereldtitel als resultaat, de anderen in verbazing achterlatend.⁵³ Naast de derde plaats van Pijnen is er ook bij de amateurs een opvallende prestatie van de jongeling in de Nederlandse equipe. De 19-jarige Ger Harings wordt zesde op tien seconden van de winnaar.⁵⁴

Fantastische finale

Op de dag van het hoofdevenement, de wegwedstrijd voor professionals, is het bewolkt en staat er een stevige wind. De Italiaan Motta heeft onder begeleiding van de Italiaanse arts Donato een nieuwe trainingmethode gebruikt. Hij rijdt extreem lange trainingsritten. Door de bestudering van de trainingen van astronauten is dokter Donato ervan overtuigd geraakt dat dit tot succes zal leiden. Motta hoeft immers zijn koers niet meer op anderen af te stemmen en kan meteen voluit gaan.⁵⁵ Dat doet hij dan ook. Na tien minuten ontsnapt hij uit het peloton. Merckx gaat met hem mee, omdat hij na verkenning van het parcours weet dat de straffe wind in zijn voordeel zou zijn. Daarnaast is hij getipt door Lucien Acou, de leider van de Belgische amateurploeg. Hij heeft van zijn renners gehoord dat je op het Heerlense parcours in een klein groepje makkelijker rijdt dan in het peloton. De Spanjaard Ramón Sáez, de Brit Bob Addy en onze eigen Jos van der Vleuten volgen Motta en Merckx.

Aan het begin van de 8^e ronde heeft het vijftal 2.48 minuut voorsprong. Dan besluit Jan Janssen de sprong te wagen. Hij rijdt weg uit het peloton en maakt in een half uur koersen in zijn eentje ruim twee minuten goed op de kopgroep. In het peloton doen met name de drie Limburgers, Harings, Schepers en Stevens goed afstopwerk. In de 10^e ronde is Janssen zo dicht bij de kopgroep dat Van der Vleuten zich laat terugzakken om Janssen te helpen het gat te dichten. Halfweg de koers komen beiden bij de kopgroep. Bob Addy heeft inmiddels moeten lossen.

Door het goede afstopwerk van de Nederlanders in het peloton en de samenwerking van het nieuwe vijftal loopt de voorsprong op tot maximaal 4.50 minuut. Gaandeweg de koers blijkt echter dat de lange ontsnapping veel kracht heeft gekost. In de laatste ronde naderen de achtervolgers nog tot op twee minuten. Maar dichterbij komen ze niet. De strijd om het wereldkampioenschap gaat tussen de vijf koplopers. Janssen wil graag sprinten. Van der Vleuten houdt daarom het tempo hoog. Om meer kans te maken moet Janssen eigenlijk van fiets wisselen, zodat hij een beter verzet heeft. Hij is echter bang dat Motta en Merckx er dan vandoor zullen gaan. Motta wil het in ieder geval niet op een sprint laten aankomen en probeert twee keer te ontsnappen. Van der Vleuten en Merckx halen hem terug. Van der Vleuten demarreert zelf ook twee keer. Doel is waarschijnlijk de concurren-

De huldiging met een zuur kijkende Janssen, een hautain ogende Merckx en een blije Sáez.

ten van Janssen, die hem moeten terughalen, te vermoeden. Als ze de laatste bocht uitkomen, bij het opdraaien naar het rechte stuk op de Keulse Baan, rijdt Van der Vleuten op kop, de anderen dicht in zijn wiel. Merckx draait de grote versnelling en sprint van kop af. Van der Vleuten heeft zijn krachten verbruikt en kan niet meer mee. Met zijn vieren gaan ze op de finish af. Vlak voor de eindstreep haakt Motta als eerste af. Janssen probeert uit alle macht langs Merckx te geraken. Hij lijkt de Belg te gaan passeren, maar de finishlijn komt voor hem te vroeg. Merckx klopt hem met een half wiel verschil. Sáez wordt derde.

Janssen is ontgoocheld. "Liever niets dan tweede", is zijn eerste reactie. Aanvankelijk toont hij zich een slecht verliezer. Hij wijt zijn verlies aan een manoeuvre van Merckx die volgens Janssen licht slingerend naar de meet stormde. "Ik raakte twee keer het achterwiel van hem (Merckx, MP). Ik kon niet weg, moest even wachten (...)." Om sportiever te vervolgen met: "Dit is de slechtste plaats die je kan bereiken. (...) Over enkele maanden wordt alleen nog over de zege van Merckx gesproken. (...) maar goed, Merckx is in ieder geval een winnaar, met wie ik content ben." En Merckx is ook content met Janssen: "Toen Janssen bij ons kwam, begon ik pas in de ontsnapping te geloven, wist ik bijna zeker dat ik wereldkampioen zou worden."

De moe gestreden Van der Vleuten komt als vijfde over de streep. Hij wordt later uit de uitslag geschrapt. Bij de dopingcontrole bleek hij positief. Van de overige Nederlanders finisht Peter Post op 2.05 minuut in de achtervolgende groep. Gerben Karstens, Harrie Stevens, Jan Harings en Wim Schepers komen na 8.25 minuut in het peloton over de meet. Jo de Roo geeft in de 16e ronde op.⁵⁶

Na de koers

Gelukkig voor het organiserende comité is er geen Oost-Duitse winnaar. Maar ondanks de spanningen van Jos van der Vleuten, Jan Janssen en de andere oranjemannen, grijpt ook Nederland naast de wereldtitel. Een Belg wint in Nederland. Twee jaar later lukt het wel. Dan zegeviert een Nederlander in België. Harm Ottenbros, uitgerekend de man die in 1967 is gepasseerd, verovert de regenboogtrui in Zolder.

Van de verwachte verkeerschaos na afloop is geen sprake. Ruim een uur na afloop van de wedstrijd zijn alle parkeerplaatsen leeg en is iedereen weer op weg naar huis of naar het café. De luchtsteun van de Duitse en Belgische collega's om overzicht te houden op de verkeersstromen, met respectievelijk een Cessna-vliegtuigje en een helikopter, is niet nodig. De Limburgse wegen kunnen de drukte aan. Geen wonder, in plaats van 200.000 toeschouwers en 50.000 auto's waar men van is uitgegaan, is er sprake van slechts de helft van die aantallen.⁵⁷

En de zondagnacht, 'de Nacht van Heerlen'? Dat is "in feite niets anders geworden dan een heerlijk rustig avondje, (...) niet veel gekker dan een kermiszondagavond." De 50 patrouillerende dienders lopen er die avond en nacht enigszins verloren bij. Dat de sluitingstijd tot 06.00 uur is verlengd, is "(...) door veel kasteleins eerder als slaaproof dan als broodwinning ondervonden."⁵⁸

* Drs. Marcel J.M. Put is historicus. Hij is als docent economie en geschiedenis verbonden aan het Bernardinuscollege te Heerlen. Tijdens het afschrijven van dit artikel overleed totaal onverwacht tijdens een fietstocht zijn oud-collega, mentor en 'wielermaatje' Hub Schwanen, met wie hij ook een boek over 900 jaar Rolduc schreef. Dit artikel over de mooie en veelzijdige wieler-sport draagt hij dan ook op aan Hub, een mooi en veelzijdig mens.

Alle foto's: collectie Rijkzucht Heerlen. Foto: N.Bos, Gemeente Heerlen.

Noten:

1. De edities van de Tour de France van 1967 en 1968 werden daarentegen weer met landenploegen gereden
2. In 1968 gebeurde dit voor het eerst. De professionals reden in Italië en de amateurs in Uruguay.
3. Rijkzucht, Centrum voor regionale geschiedenis Heerlen (RhH) archiefnummer 326, Archief Collectie persberichten Heerlen en omgeving, 1954 - , 17. Sport en spel voor validen en invaliden, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 26 maart 1966.
4. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 20 april 1966. Het betrof vooral financiële moeilijkheden
5. De autosnelweg loopt dan tot net voorbij het Bekkerveld, ongeveer ter hoogte van het nieuwe ziekenhuis dat dan zijn voltooiing nadert en op 2 februari 1968 officieel wordt geopend.
6. RhH, 326, inv.nr. 2100, Fotoboek Sport en Recreatie, Sportspiegel, 9.
7. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, De Nieuwe Limburger (DNL) 5 januari 1967.
8. RhH, 326, inv.nr. 2100, Fotoboek Sport en Recreatie, Sportspiegel, 18, Vrije Volk 26 januari 1967.
9. RhH, 326, inv.nr. 2100, Fotoboek Sport en Recreatie, Sportspiegel, 18.
10. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, DNL 6 juni 1967.
11. RhH, 326, inv.nr. 2100, Fotoboek Sport en Recreatie, Sportspiegel, 9.
12. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 1 september 1967. Bongers, Tesselaa en Zoetemelk waren respectievelijk nummer 4, 5 en 3 van het Nederlands amateurkampioenschap van 1967. Bron: <http://blog.seniorennet.be/garin1903/archief.php?ID=826856> (juli 2012).

13. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 2 september 1967.
14. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, Limburgs Dagblad (LD) 31 augustus 1967.
15. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 2 september 1967.
16. RhH, 326, inv.nr. 2100, Fotoboek Sport en Recreatie, Sportspiegel, 18.
17. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 4 september 1967, Sportgazet.
18. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 2 september 1967.
19. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 1 september 1967, Extra Wielerkrant.
20. Ibidem.
21. Friese Koerier, Onafhankelijk Dagblad voor Friesland en aangrenzende gebieden, 10 augustus 1967 (http://resources3.kb.nl/01069000/pdf/DDD_010690465.pdf, juli 2012).
22. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 1 september 1967, Extra Wielerkrant.
23. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD 30 augustus 1967, interview met Jos van der Vleuten.
24. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, LD 4 september 1967.
25. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, DNL 21 juni 1967.
26. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 4 januari 1967.
27. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, Vrije Volk, 25 april 1967.
28. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, Vrije Volk, 25 april 1967 en DNL 7 maart 1967; RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, DNL 30 augustus 1967.
29. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD 9 augustus 1967.
30. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD 31 augustus 1967.
31. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 28 juli 1967 en map 03, LD 30 augustus 1967.
32. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, DNL 7 maart 1967 en 21 juni 1967.
33. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD 30 augustus 1967.
34. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD 30 augustus 1967 en DNL 30 augustus 1967.
35. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, DNL 26 augustus 1967.
36. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD 30 augustus 1967 en DNL 30 augustus 1967.
37. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, DNL, 5 juli 1967.
38. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, LD 2 september 1967.
39. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, DNL 17 augustus 1967.
40. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, DNL 26 augustus 1967; http://nl.wikipedia.org/wiki/Cor_Blekemolen (juli 2012).
41. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD, 30 augustus 1967.
42. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, DNL 28 april 1967.
43. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 11 en 26 mei 1967.
44. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 28 juli 1967; RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, LD 30 augustus 1967 en Volkskrant 31 augustus 1967.
45. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 9 september 1967.
46. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, DNL 9 april 1967.
47. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 9 augustus.
48. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 01, LD 11 augustus 1967. Alhoewel opmerkelijk was dit minder bijzonder dan het lijkt. Aangezien in de West-Duitse grondwet het streven naar de hereniging met het oostelijk deel van Duitsland was opgenomen, erkenden de bondgenoten van de Bondsrepubliek Duitsland (BRD = West-Duitsland) en veel andere niet-communistische landen de DDR niet als staat. Pas na 1970 zou hier door de zogenaamde 'Ost-Politik' van de West-Duitse bondskanselier Willy Brandt verandering in komen.
49. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 03, DNL 29 augustus 1967.
50. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, DNL 1 september 1967.
51. In 1968 werd de inmiddels getrouwde Keetie van Oosten-Hage wereldkampioen bij de vrouwen op de weg. Vanaf dat jaar tot en met 1979 zou ze bovendien op het onderdeel achtervolging op de baan elk jaar op het podium staan met uitzondering van 1977. Ze haalde in die periode 4 x goud, 3 x zilver en 3 x brons.
52. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, Parool 4 september 1967; Sportgazet 4 september 1967; Volkskrant 4 september 1967.
53. http://en.wikipedia.org/wiki/Graham_Webb (juli 2012).
54. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, Volkskrant 4 september 1967.
55. <http://www.wielersportboeken.nl/boek.php?boekid=2088> (juli 2012). Fragment uit Verheesen, Wiel, Limburg Wielerland (2003).
56. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, Parool 4 september 1967; Sportgazet 4 september 1967; Volkskrant 4 september 1967.
57. RhH, 326, inv.nr. 2100, Doos 39, map 02, Limburgs Dagblad 4 september 1967.
58. Ibidem.

'KLOKKEN-PETER', EEN GEHATE HEERLENAAR

Door Marcel Krutzen*

Tientallen jaren geleden liep ik eens met mijn grootvader langs de Sint Martinuskerk te Welten-Heerlen. Hij vertelde mij toen, dat in 1943 onder leiding van 'Klokken-Peter' de klokken van de kerk omlaag waren gehaald om in nazi-Duitsland omgesmolten te worden tot wapentuig.¹ Dit verhaal is mij altijd bijgebleven en vormt de aanleiding tot het schrijven van dit artikel, zijnde een levensschets van Peter Meulenberg, alias 'Klokken-Peter'.²

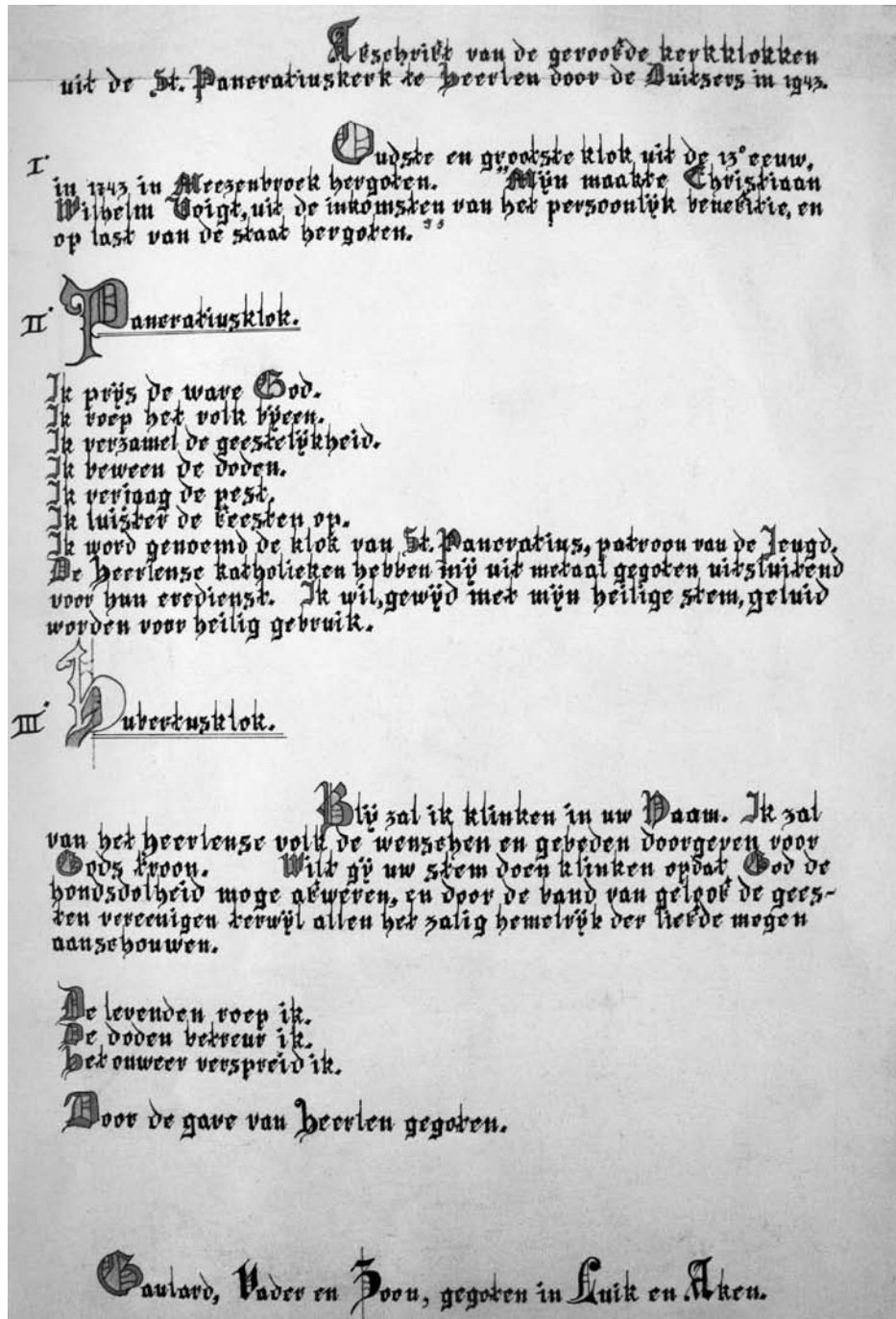
Metaalverordening³

Op 21 juli 1942 verscheen de Metaalverordening van Rijkscommissaris Seyss-Inquart (1892-1946).⁴ Deze bevatte de verplichting om metalen voorwerpen aan te geven en de bevoegdheid deze 'ten gunste van het Rijk der Nederlanden' te confisceren. Het betrof voorwerpen bestaande uit koper, lood, tin, nikkel of legeringen daarvan. Deze voorwerpen waren bestemd voor de Duitse oorlogsindustrie. Ook kerkklokken stonden op de lijst. Het brons van deze klokken bestond uit dezelfde samenstelling van tin (ca. 20%) en koper (ca. 80%) als waarvan de Duitse kanonnen gemaakt werden. Kerkklokken waren dus goed bruikbaar. In de herfst van 1942 begon de grote klokkenroof. Van protesten trok de bezetter zich weinig aan.

Op 18 augustus 1942 liet aartsbisschop Jan de Jong van Utrecht⁵ per brief aan Rijkscommissaris Seyss-Inquart weten, dat het Nederlandse episcopaat geen medewerking verleende aan uitvoering van de Metaalverordening voor zover het de verwijdering van kerkklokken betrof. Het episcopaat, dus ook bisschop G. Lemmens van Roermond⁶, verbood geestelijken en kerkbesturen de kerkklokken, zijnde gewijde voorwerpen bestemd voor de eredienst, aan te geven en in te leveren. Mocht echter onverhoopt met dwang worden opgetreden, dan mocht geen weerstand geboden worden, aldus het episcopaat.⁷

Op 10 oktober 1942 hield Seyss-Inquart in Utrecht een rede voor partijgenoten waarin hij inging op de wrevel die de klokkenverordening had teweeggebracht. Hij zei onder andere het volgende:⁸

„Gij weet, dat wij thans kerkklokken wegnemen. Dat is een volkomen natuurlijke maatregel. Het is steeds zo geweest, wellicht zelfs duizend jaar geleden, dat men in goede tijden de schatten in de kerk heeft geplaatst. Wanneer er dan oorlogen kwamen, werden kelken en monstransen weggenomen en als oorlogsschat gebruikt, om het vaderland te beschermen. Daartoe kan men op zijn minst ook de kerkklokken rekenen, die naar onze begrippen nog lang niet behoren tot zulke godsdienstige voorwerpen als een monstrans en een kelk. Het spreekt vanzelf dat wij ieder gram koper en tin mobiliseren. Wanneer thans de vraag tot mij gericht wordt: „Hoe kan ik dat doen?“, dan zou ik willen zeggen: Mijnheer, ik verwonder mij zeer dat gij niet vrijwillig gekomen zijt, om de Duitse soldaat dit koper aan te bieden, opdat hij het bolsjewisme van uw grenzen zal afhouden.“

Hubert Jozef Smeets (verpleegkundige op de Oranje Nassauwijn 1) heeft samen met een van de paters van het Franciscanerklooster aan de Sittarderweg in Heerlen de Latijnse tekst op de klokken van de Pancratiuskerk te Heerlen in het Nederlands vertaald. Deze vertaling heeft Hubert Jozef Smeets in 1972 naar zijn zoon Jozef (Sjef) Smeets gebracht om het in sierletters te laten opmaken. Foto: Maurice van Bruggen

Het illegale *Vrij Nederland* reageerde op 2 november 1942 in felle bewoordingen op de klokkenverordening.⁹

DE ROOF AAN ONZE KERKGEBOUWEN.

„Gij weet, dat wij thans de kerkklokken wegnemen“, zeide Seyss Inquart in zijn laatste redevoering. Neen, wij wisten het niet, maar ja, we weten helaas zooveel schanddaden van de Duitschers niet, die we pas later ontdekken of heelemaal niet ontdekken. Hoevelen onzer landgenooten hebben niet in of buiten hun vaderland in stilte den dood gevonden onder de bestiale mishandeling van hun tyrannen, hoevele menschen worden niet in stilte uit hun huizen gehaald, waarvan men niets, totaal niets, meer hoort? Hoevele Nederlandsche rijkdommen heeft de Duitscher ons niet afgenomen, in stilte, met duivelsch raffinement? Wij kunnen dit alles zelfs bij benadering niet zeggen.

Kerkklokken kunnen echter niet in stilte worden weggenomen. Toen de Duitschers in 1917 te Brugge de 56000 kg zware klok wilden halen uit het beroemde Belfort aldaar, welke poging is mislukt, sprak de geheele bevolking van Brugge over deze schanddaad, die bedreven werd aan een hunner dierbaarste goederen

„Een oud gebruik“. Jawel, een oud gebruik bij de voorvaderen van het Deutsche volk, bij de Duitschers van 1870 en 1914. We weten het nu, inderdaad, De Duitscher zal zijn waren aard nimmer verloochenen.

„Vroeger roofde men de kelken en de monstransen uit de kerken“, zegt Seyss Inquart. Juist, maar dat waren dan ook de **rooversbenden der barbaren**, wier enig doel verovering en plundering was. De Duitscher is waarlijk een meester in het navolgen van zijn barbaarsche voorgangers. En hij is er blijkbaar nog trotsch op ook!

Nog beieren de klokken in onze torens. Hoe lang nog? De bezetter zal onze klokken nemen, maar **geen Nederlander** zal ertoe medewerken om neer te halen wat hij eens met een verblijd hart hoog in de ruimte heeft gesteld: de kroon op zijn bedehuis! De onderdrukker zal zelf zijn schendende handen aan onze heiligdommen moeten slaan. Wij steken geen vinger uit!

Zo'n 65.000 kerkklokken verdwenen uit Nederlandse kerktorens en carillons. Via treinen en schepen werden deze klokken naar een plaats in de buurt van Hamburg getransporteerd. Aldaar werden de klokken in de grote smeltovens van twee conversiebedrijven omgesmolten. Hoeveel klokken uit Nederland tot kanonnen omgesmolten zijn, is niet bekend. Men schat dat er in totaal circa 150.000 klokken uit heel Europa met een totaal gewicht van ongeveer 45 miljoen kilogram in de ovens zijn verdwenen. Een onbekend aantal klokken ging verloren tijdens geallieerde luchtaanvallen en bevrijdingsoperaties.

Peter Meulenberg¹⁰

Het neerhalen van kerkklokken werd uitbesteed aan NSB'ers. De bekendste NSB'er die 'belast' werd met het weghalen en naar allerlei verzamelplaatsen transporteren van gevorderde klokken was (hoofd)aannemer Peter Meulenberg. Tientallen onderaannemers en honderden arbeiders assisteerden hem daarbij. Overigens bedachten veel aannemers een smoes niet deel te nemen aan het verwijderen en transporteren van klokken: "Wegens drukke werkzaamheden zijn wij verhinderd..."

Peter Joseph Meulenberg, bijgenaamd 'Klokken-Peter', werd op 7 oktober 1897 in Eschweiler, een (mijn)stadje in de buurt van Aken, geboren. Op 27 oktober 1920 trad hij te Bochum (Duitsland) in het huwelijk met Maria Johanna Kranenpoot, geboren te Roermond op 6 februari 1898. Het echtpaar kreeg één zoon.¹¹ Reeds op jonge leeftijd was Meulenberg ondernemer, zakenman dus. Hij had één aannemersbedrijf in Venlo en één in Heerlen. Firma Meulenberg was gespecialiseerd in wegebouw, spooraanleg en grondwerken.¹² Tijdens WO II woonde het gezin Meulenberg in een riante villa aan de Caumerbeeklaan 37 te Heerlen. Het gezin had een dienstbode.¹³ Voor de bouw van zijn villa had Meulenberg gebruikgemaakt van bouwmaterialen, die voor het Duitse militaire vliegveld Venlo bestemd waren, aldus De Jong in zijn standaardwerk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*.¹⁴ Behalve zelfstandig ondernemer was Meulenberg ook fervent paardenliefhebber. Vlakbij zijn woning had hij een stal met dure renpaarden. Ook deze stal had hij gebouwd met materialen bestemd voor vliegveld Venlo. Meulenberg's paarden stonden niet alleen op stal, maar namen ook aan allerlei wedstrijden deel, bijvoorbeeld aan het concours hippique te Venlo, zo blijkt uit een artikel in het *Limburgsch Dagblad* van 28 juli 1942.

Al in 1934 was Meulenberg lid geworden van de NSB, een politieke partij opgericht in 1933. Zijn registratienummer of 'stamboeknummer' was 15361.¹⁵ Zijn lidmaatschap was echter van korte duur. Waarom hij als lid bedankte is mij niet bekend. In 1941, dus zeven jaar later, werd hij opnieuw NSB-lid. Zijn jongere broer Joseph, geboren in 1905, zou hem daartoe hebben overgehaald, beweerde hij later. Joseph Meulenberg, heerbanleider, wonende en werkende in Den Haag, was de rechterhand van NSB-kopstuk Kees van Geelkerken (1901-1976).¹⁶ Van Geelkerken was de plaatsvervanger van Anton Mussert (1894-1946), de oprichter en leider van de NSB. Joseph Meulenberg was niet alleen een vertrouweling van Van Geelkerken, maar ook van Hanns Albin Rauter (1895-1949), de hoogste SS'er in Nederland. Rauter was verantwoordelijk voor de arrestatie, marteling en dood van duizenden Nederlanders. Na de oorlog werd hij veroordeeld en gefusilleerd. In 1943 volgde Meulenberg Van Geelkerken op. Later vertrok Joseph Meulenberg – samen met duizenden andere Nederlanders – naar het Oostfront waar hij in 1945 sneuvelde.¹⁷

Werkzaam voor de Duitsers

Tijdens de periode 1940-1944 voerde Peter Meulenbergs aannemersbedrijven – evenals tal van andere Nederlandse ondernemingen zoals Philips, DAF, NS, PTT en Fokker – allerlei werkzaamheden uit voor de Duitsers, zeker in de beginperiode van de bezetting.¹⁸ Meulenbergs werkte niet alleen voor de Wehrmacht en de Luftwaffe, maar ook voor andere Duitse naziorganisaties. Hij strooide met giften aan NSB en Germaanse SS om een zo uitgebreid mogelijk zakennetwerk te creëren. Via dit netwerk probeerde hij allerlei goedbetaalde opdrachten binnen te halen. Op verzoek van de Duitsers heeft hij onder meer telefoonkabels, elektriciteitsnetten en wegen aangelegd op een militair vliegveld te Venlo.¹⁹

Van eind 1942 tot begin 1944, dus ongeveer anderhalf jaar lang, was Peter Meulenbergs 'Generalunternehmer des Sonderreferates Metallmobilisierung'. Op last van de Duitse bezetter hield hij zich intensief bezig met het wegnemen van kerkklokken. Zijn 'kantoor' was gevestigd aan het Sint Pancratiusplein 16. Zoals gezegd woonde hij met zijn gezin aan de Caumerbeeklaan 37 te Heerlen, een villawijk in de omgeving van het Aambos. Op 22 september 1942 begon hij – bij wijze van experiment – met het verwijderen van de eerste kerkklokken in Hoensbroek. Protest was er niet of nauwelijks. Daarna volgde de rest van Limburg en van Nederland. Systematisch werd de ene na de andere klok verwijderd. Soms werden torens opgeblazen en klokken naar beneden gegooid. Het nemen van rigoureuze maatregelen werd niet geschuwd. Kerk- en/of gemeentebesturen ontvingen (bijna) altijd een door Meulenbergs ondertekend ontvangstbewijs met daarop de plaats, de datum, de geschatte diameter en het geschatte gewicht van de weggenomen klok(ken). Zeker, Meulenbergs hield zijn administratie goed bij: Gründlichkeit muss sein! Zuiver op de graat was hij echter niet. Naar later bleek was het voeren van dubbele boekhouding hem niet vreemd. Overigens, op 15 juni 1943, de dinsdag na Pinksteren, haalde Peter Meulenbergs bijna alle klokken uit de toren van de Pancratiuskerk te Heerlen. Deken P. Nicolay (1873-1948) en anderen hadden tevergeefs getracht de klokken te behouden. De ontvreemde klokken werden op 17 en 18 juni naar Maastricht vervoerd. Eén klokje bleef nog over: het klokje boven de sacristie had men vergeten. In december 1946 kreeg de Pancratiuskerk vier nieuwe klokken. Deze waren door de firma Petit & Fritsen uit Aarle Rixtel gegoten.²⁰

Een van de klokken van de Pancratiuskerk wordt neergehaald. Foto: collectie Rijkheyt Heerlen

De neergehaalde klokken van de Pancratiuskerk. Foto: collectie Rijkheyt Heerlen

De geroofde klokken van de Pancratiuskerk staan klaar om weggebracht te worden. Foto: collectie Rijkheyt Heerlen

Niet alle klokken werden altijd geroofd. Zo bleven bijvoorbeeld in Wijk bij Duurstede de vier eeuwenoude klokken van de Grote Kerk hangen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben zij maar één keer geluid en wel op 19 januari 1943 bij de geboorte van prinses Margriet. De bezetter wist niet beter of men pleegde noodzakelijk onderhoud.²¹ Overigens, elke parochie of gemeente zou één klok mogen behouden. Zonder klok kon er namelijk geen algemeen alarm worden afgegeven. Beschikte een stad of een dorp over een sirene of over een ander alarmeringssysteem, dan mocht ook deze ene klok niet (meer) behouden worden. Parochianen of gemeenteleden van kerken zonder klokken bedachten allerlei alternatieven om het geluid van de kerkklokken na te bootsen. Sommige kerken gebruikten grammofoonplaten met klokgeluid om de kerkdiensten aan te kondigen. Zo ook de Pancratiuskerk te Heerlen.²² Pierre Begas (1898-1948) had tijdens de oorlog een radiobedrijf aan de Oranje-Nassastraat 29 te Heerlen. Hij legde het geluid van kerkklokken uit zijn omgeving vast op grammofoonplaten zodat dit geluid beschikbaar bleef ter aankondiging van de erediensten.²³ Omdat Meulenbergs incidenten voorzag, wilde hij in eerste instantie zijn werk in het donker uitvoeren, maar dat lukte niet. De klokken moesten bij daglicht verwijderd en vervoerd worden. Dit om ongevallen te voorkomen. Vaak werd het toegestroomde publiek woedend wanneer 'hun klokken' weggehaald werden. Het uithijzen uit torens ging dikwijls gepaard met scheldkannonades. "Wie met klokken schiet, wint de oorlog niet", was een gangbaar gezegde. Hier en daar werd 'sabotage' gepleegd. Zo waren de sleutels van het kerkgebouw en van de klokkentoren 'onvindbaar' of werden de touwkabels van hijswerktuigen doorgesneden. Klokkenrover Meulenbergs en zijn bende werden intens gehaat. 'Het weghalen van kerkklokken werd (...) niet ervaren als het in beslag nemen van willekeurige metalen voorwerpen; veeleer waren de kerkklokken een wezenlijk deel van het leefmilieu. Sterker nog: hun luiden, hun gebeier (dat men opeens niet meer hoorde – vreemd deed deze stilte aan) had, zou men kunnen zeggen 'eeuwigheidswaarde'. Het was geassocieerd met het vooroorlogse Nederland en met het kerkelijk verzet, het preludeerde op de bevrijdingsdag. Dan zouden de klokken eerst recht geluid worden', aldus de historicus De Jong.²⁴

De klokken van de Lambertuskerk zijn op 8-4-1943 geroofd. Bron: collectie gemeente-archief Kerkrade

Pensioonaat broeders Bleijerheide, 13-4-1943. Bron: collectie Wiel Klinkenberg

De klokken van Rolduc, 14-4-1943. Bron: collectie Wiel Klinkenberg

In de loop der jaren werden duizenden klokken uit kerktorens verwijderd, opgeslagen en richting Hamburg vervoerd. Ook klokken die reeds voor de oorlog uit voorzorg met de letter 'M' van 'Monument' beschilderd waren: historisch waardevolle klokken die volgens de Rijksinspectie tot Bescherming van Schatten van Kunst en Wetenschap niet verwijderd mochten worden²⁵: *'De Nederlandse regering heeft een zeer beperkt aantal klokken als historische gedenkstukken van de grootste betekenis van vordering vrijgesteld en richt zich tot de bevelhebbers der militaire macht van andere mogendheden met het dringende verzoek deze met een M gemerkte klokken eveneens te sparen'*.²⁶

Na afloop van zijn 'klokkenrooftochten' kreeg Meulenberg uit handen van niemand minder dan Hermann Goering, de tweede man in nazi-Duitsland, een herinneringsklok met inscriptie aangeboden. De inscriptie luidde: *'Glocken kämpfen mit für ein neues Europa'*. Door het weghalen van klokken werd Meulenberg een vermogend man. Met zijn handel zou hij zeker een miljoen gulden hebben verdiend, werd verteld.

Berechting

Na de bevrijding van Nederland zal Meulenberg wellicht getracht hebben zich schuil te houden. Hij werd echter in zijn kraag gevat. Omstreeks juni-juli 1945 werd hij opgepakt en gevangengezet in kasteel Hoensbroek. In Heerlen werd hij door de politieke recherche verhoord. Meulenberg had het geluk aan een ordelijke rechtsgang onderworpen te worden. Sommige collaborateurs hadden minder geluk. Zij werden zonder vorm van proces door verzetsmensen of andere anti-nazi's geliquideerd. Denk bijvoorbeeld aan de beruchte Heerlense landwachter Mathias Raeven. Raeven werd op 14 augustus 1944 in de Dr. Schaepmanstraat op de Molenberg door een passerende fietser doodgeschoten terwijl hij zijn ronde deed als groenteboer.

Het feit dat Meulenberg onder strenge bewaking begin juli 1945 in Heerlen opdook, bleek voor menigeen een verrassing te zijn. In het *Limburgsch Dagblad* van maandag 2 juli 1945 lezen wij onder het kopje 'Klokkenpeter in Heerlen' volgend bericht: *'Meulenberg P.J., aannemer, Caumerbeeklaan 37, zoals in de telefoongids gedrukt staat, alias "klokkenpeter", vertoeft in ons aller midden, de man, die met den aanleg van vliegvelden in België en in onze provincie belangrijke collaborateursdiensten aan de Pruis bewees, die den treurigen moed had zijn naam voor eeuwig te verbinden aan den Duitschen klokkenroof in onze provincie en met al die verachtelijke praktijken eenige slordige miljoenen op zijn bankkonto bracht, maar voor al zijn onvaderlandsche daden zwaar te boeten zal hebben. Heerlen, dat dezen man tot in het diepste van zijn hart veracht, ontving hem niet met gejoel of gefluit, zoals men elders diverse "kameraden" heeft ontvangen of met een stil, onheilspellend zwijgen, zijn komst in Heerlen verwekte zelfs niet de minste sensatie, want op het uur, dat men door een paar flinke kerels bewaakte Meulenberg in een Chevrolet door het opkomend drukke verkeer naar de Raadhuisstraat reed, togen Heerlens burgers naar hun werk en ontging hun zijn komst. Slechts enkele toevallig passeerenden en een verslaggever, die lucht van Meulenberg's aanwezigheid had gekregen, konden een glimp van zijn persoon opvangen, toen hij, gekleed in een donker colbert met donker grijze jas en een groenen slappen hoed op, na zijn verhoor in gezelschap van zijn pootige bewakers naar buiten trad en zijn plaatsje in de Chevrolet weer opzocht, die hem naar een plaats zou brengen, waar hij nu alleen met zijn – ik vermoed weinig opwekkende – gedachten is. "De Führer aller Germanen" beloofde zijn organisatie van den klokkendiefstal met een klok, die zijn daden zeker moest symboliseren. De Ned. Rechters zullen hem echter de straf opleggen, die hij met een en ander zwaar verdiend heeft.'*

Op donderdag 22 augustus 1946 hield Justitieminister J.H. van Maarseveen voor de radio een rede over de vrijlating van politieke gevangenen. Al gauw deed het hardnekkige gerucht de ronde dat ook 'Klokken-Peter' in vrijheid gesteld zou worden. Op 23 augustus verscheen in het *Limburgsch Dagblad* een klein artikel met de mededeling dat 'Klokken-Peter' nog steeds in bewaring was gesteld in afwachting van zijn berechting. Hij behoorde immers tot de 'zware gevallen' evenals 'mensenverraders' en 'dienstnemers in het vijandelijk leger'. Het Nederlandse volk behoefde dus niet ongerust te zijn dat Meulenberg aan zijn straf zou ontsnappen.

In juni 1947, dus twee jaren na zijn arrestatie, moest Peter Meulenberg zich verantwoorden voor het Bijzonder Gerechtshof te Maastricht. Zijn raadsman c.q. verdediger was mr. De Pont. Meulenberg werd beschuldigd van collaboratie met de bezetter. Hem werd ten laste gelegd dat hij tussen mei 1940 en september 1944 had meegewerkt aan een actie van de vijand om de in Nederland aanwezige kerkklokken in handen te krijgen. Verder werd hij ervan beschuldigd tankgrachten, loopgraven en weerstandsnesten te hebben aangelegd in Zuid-Holland en Noord-Brabant ten dienste van de vijand. Daarbij zou hij personen, die door de Duitsers in kamp Vught van hun vrijheid waren beroofd, als werkkrachten hebben gebruikt, lezen wij op de voorpagina van het *Limburgsch Dagblad* van dinsdag 10 juni 1947. Peter Meulenberg had dus meer op zijn kerfstok.

Meulenberg deed er alles aan zijn daden te rechtvaardigen: *"In het jaar 1942 moest ik naar Den Haag komen voor een bespreking. De Duitse autoriteiten stelden mij voor om de klokkenverwijdering in Nederland ter hand te nemen. Ik heb beslist geweigerd, zeggende dit werk niet te zullen doen. Ik was door deze opdracht zeer ontdaan en ben direct weggegaan. Ik heb daarna steeds weer geweigerd en allerhande bezwaren naar voren gebracht. Die werden echter steeds teniet gedaan. Tenslotte heb ik geantwoord het werk te zullen uitvoeren onder voorwaarde dat er van de zijde der kerken geen bezwaar zou worden gemaakt. Ik rekende er bij dit antwoord vast op, dat van zijde der kerken overwegende bezwaren en verzet tegen deze maatregel zou komen en was overtuigd op deze manier aan dit werk te ontkomen. Toen bleek dat er van kerkelijke zijde geen bezwaren werden gemaakt meende ik accoord te kunnen gaan. Daarbij kwam nog dat door de Duitse instanties dwang op mij werd uitgeoefend voor het uitvoeren van werken in Polen. Zelf wilde ik daar niet heen en na overleg met mijn personeel bleken deze eerder bereid aan de klokkenverwijdering te gaan werken, dan naar Polen te moeten gaan."*²⁷

Procureur-fiscaal Baron van Voorst tot Voorst was helemaal niet onder de indruk van Meulenberg's verhaal. Hij trok fel van leer, noemde Meulenberg een aasgier en een geldwolf, een man die door heel Nederland veracht wordt, en eiste 20 jaren onvoorwaardelijke gevangenisstraf. De verdediging was het uiteraard niet eens met 'de zware schuldenlast die verdachte op de schouders werd gelegd, door hem alleen verantwoordelijk te stellen voor de klokkenroof', en pleitte voor clementie, lezen wij in het *Limburgsch Dagblad* van 10 juni 1947.

Enkele weken later moest Meulenberg weer ter terechtzitting verschijnen. Deze keer voor het Bijzonder Gerechtshof 's-Hertogenbosch, zitting hou-

dende te Roermond. Hij werd veroordeeld tot 10 jaren gevangenisstraf met aftrek van voorarrest en ontzetting uit het kiesrecht voor het leven. Hem werd het recht van cassatie verleend. Hiervan maakte hij onmiddellijk gebruik: hij tekende hoger beroep aan.²⁸ De resultaten van dit beroep zijn mij niet bekend. Wel weet ik dat Meulenberg gedurende de periode 1949-1950 in een strafkamp te Norg heeft gezeten²⁹, een dorpje in Drenthe. Vanaf 1950 vestigde hij zich in verschillende plaatsen in Nederland, onder meer in Heerlen.

Op grond van mijn onderzoek rijst bij mij het vermoeden dat Peter Meulenberg niet meer dan vijf jaren in gevangenschap heeft doorgebracht, namelijk van 1945 (arrestatie) tot en met 1950 (strafkamp Norg). Misschien kreeg hij naast onvoorwaardelijke gevangenisstraf nog andere straffen opgelegd of kreeg hij gratie. Uitsluitel hierover kan ik echter niet geven. Er bestaat immers nog geen vrije toegang tot archiefmateriaal aangaande de veroordeling c.q. strafuitvoering van Meulenberg.

Overlijden

'Klokken-Peter' stierf in 1969. Hij was toen circa 72 jaar oud. Zijn vrouw overleefde hem. Inmiddels is ook zij overleden.

* Marcel Krutzen is afgestudeerd pastoraal werker, leraar godsdienst en levensbeschouwing en maatschappelijk werker. Sinds 1986 is hij als reclaseringswerker in het arrondissement Maastricht werkzaam.

Noten:

De in het notenapparaat vermelde websites werden in februari 2012 geraadpleegd.

1. In maart 1943 werden onder leiding van 'Klokken-Peter' de klokken van de Sint Martinus omlaag gehaald. Na de bevrijding heeft men getracht deze klokken terug te vinden. Op 21 april 1945 ontving pastoor de mededeling dat de oude historische klok uit 1519 in Tilburg was teruggevonden. Op 8 juni arriveerde deze klok in Welten. Dezelfde dag nog werd hij door de Weltense firma Dabekassen op zijn plaats gebracht. Op zondag 10 juni riep de oude klok voor het eerst sinds jaren de parochianen op deel te nemen aan de Sacramentsprocessie. Zie: www.parchie-welten.nl/site/parochie-gids/13-pg-historie.
2. Het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) bezit allerlei archiefstukken betreffende Peter Meulenberg. Omdat deze stukken (nog) niet vrij toegankelijk zijn, heb ik deze stukken niet kunnen raadplegen. Onderhavige schets is derhalve slechts een poging een zo scherp mogelijk beeld te krijgen van 'Klokken-Peter'.
3. Zie website NIOD, thema 'Klokkenroof': niod.kominski.net/nl/thema/9.
4. Arthur Seyss-Inquart, zoon van een leraar, was een Oostenrijks jurist en nazi-politicus. In 1940 werd hij 'Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete'. Aanvankelijk was hij een gematigd politicus, later een hardliner. Tijdens het Proces van Neurenberg werd hij berecht. Op 1 oktober 1946 werd hij aan oorlogsmisdaden schuldig bevonden. Ruim twee weken later werd hij ter dood gebracht.
5. Jan de Jong (1885-1955), hoogleraar kerkgeschiedenis, aartsbisschop van Utrecht (1936-1955), gaf tijdens de Tweede Wereldoorlog samen met dominee K. Gravemeijer (1883-1970) leiding aan het kerkelijk verzet tegen de Duitse bezetter in Nederland.

6. Bisschop Guillaume Lemmens (1884-1960) was bisschop van Roermond van 1932-1957.
7. Zie website: niod.kominski.net/nl/thema/9/verdieping/92.html.
8. Zie website: goiland.50plusser.nl/?...WIE...KERKKLOKKEN-SCHIET-WINT-D.
9. Zie website: niod.kominski.net/nl/thema/9/documenten.
10. 'Klokken-Peter', in: *Nederland in de 2^e Wereldoorlog. Hoe het werkelijk was*. Hilversum 2011, nummer 2, 20-21.
11. H. Berkhout, NIOD, via email d.d. 28 december 2011; *Limburgsch Dagblad* d.d. zaterdag 23 oktober 1920; Genlias: www.genlias.nl.
12. Zie advertentie in NSB-blad 'De zwarte soldaat: blad voor de WA', 10 februari 1944. Dit blad is traceerbaar via www.kranten.kb.nl.
13. Zie personeelsadvertentie in de *Dordrechtse Courier* van woensdag 12 april 1944. Hierin lezen wij het volgende: 'Gevraagd in klein gezin een alleszins bekwame Dienstbode. Goed loon en veel erval. Zonder goede getuigschriften, onnodig zich aan te melden. Brieven aan Mevrouw P.J. Meulenberg, Caumerbeeklaan 37, Heerlen (L).'
14. Zie deel 7 van dit standaardwerk, 45-46. Tegenwoordig ook digitaal te raadplegen via de website van het NIOD.
15. NSB Stamboek: home.zonnet.nl/gijsen5/NSB%20stamboek.htm.
16. Zie artikel over Kees van Geelkerken op website: tesselpollmannonderzoek.nl/Geelkerken.pdf.
17. Nadat Hitler in 1941 de Sovjet-Unie binnenvalt, vraagt hij ook Nederlanders om te strijden tegen het bolsjewisme. De Russen zijn volgens Hitler een gevaar voor heel Europa. De NSB roept mensen om zich aan te melden als vrijwilliger. Zeker twintigduizend Nederlandse vrijwilligers gaan naar het oostfront om als SS'ers te vechten tegen de Russen (de bolsjewisten).
18. Het lukte Seyss-Inquart een groot deel van de zeggenschap over het Nederlandse bedrijfsleven naar zich toe te trekken door de oprichting van de 'Zentralauftragstelle' (ZAST), een bureau voor de centrale administratie en behandeling van Duitse orders bij het bedrijfsleven in de bezette gebieden. Door Duitse orders nam de Nederlandse industrie een grote vlucht. Zo groeide de verkoop van Nederlandse producten naar Duitsland enorm. Vooral de uitvoer van schoenen, laarzen, textiel, gloeilampen en elektromotoren bereikte een grote hoogte.
19. De voormalige Vliegbasis Venlo - Herongen werd tussen oktober 1940 en maart 1941 aangelegd als Duitse Fliegerhorst op de Groote Heide bij Venlo en kreeg de naam 'Fliegerhorst Venlo'. Aan het einde van de oorlog is het vliegveld zwaar gebombardeerd door de geallieerden en grotendeels opgeblazen door de Duitsers bij hun vertrek. De nazi's hadden er Messerschmitts, Junkers en Heinkels gestationeerd om geallieerde bommenwerpers op weg naar het Ruhrgebied te onderscheppen.
20. Geschiedenis van de Heerlense beiaard: www.pancratiuskerk-heerlen.nl.
21. L.C.J.M. Rouppe van der Voort, *Wijk bij Duurstede in oude ansichten*. Historische Bibliotheek, Zaltbommel 1973, 2. Digitaal: http://www.europese-bibliotheek.nl/nl/boeken/Wijk_bij_Duurstede_in_oude_ansichten/100-113740/artikel.
22. Zie artikel 'Plechtige hoogmis in de St. Pancratius-kerk' in het *Limburgsch Dagblad* van 25 september 1944.
23. Gidi Verheijen, Pierre Begas, een radiopionier uit Zuid-Limburg. In: *Radio Historisch Tijdschrift* (RHT), nr. 126-3-2008, p. 86.
24. Loe de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag 1976, deel 7.
25. Dr. J. Kalf, Rijksinspecteur tot Bescherming van Schatten van Kunst en Wetenschappen, had zich al voor de Duitse bezetting gerealiseerd, dat tijdens oorlogssituaties geprobeerd moest worden historisch waardevolle klokken te redden. Al in 1939 waren alle klokken geregistreerd. Zoals gezegd was op waardevolle klokken de letter 'M' geschilderd. Deze klokken waren tevens voorzien van een in vier talen gesteld certificaat met het verzoek om de monumentale klokken te sparen. Overigens, conform het 'buitrecht', onderdeel van het militair gewoonterecht, werden al eeuwenlang kerkklokken omgesmolten tot kanonnen.
26. Frans Baars, Een klok op stap, in: *Stichting Werkgroep Oud-Castricum, Jaarboek nr. 26, 2003*, 17-19.
27. Zie noot 10.
28. *Limburgsch Dagblad*, 15 juli 1947.
29. Bij Norg lag Rijkswerkkamp De Fledders. Na de oorlog diende dit kamp als detentiekamp voor NSB'ers en andere collaborateurs.

'EEN VOORNAAM VLEK OF LANDELIJK STEDEKE'

Negentiende-eeuwers over negentiende-eeuws Heerlen

Door Mark van Dijk*

Elk jaar 'viert' Nederland in het tweede weekend van september Open Monumenten Dag. In 2010 was het nationale thema 'De smaak van de 19^e eeuw'. Zoals zo vaak een breed onderwerp waarmee men op lokaal niveau vele kanten op kan. In het kader van dit thema werden teksten van negentiende-eeuwse publicisten over het vlek Heerlen verzameld. En die presenteren we in deze bijdrage, voorzien van enig commentaar.

Vroege ansichtkaart (circa 1898) uit Heerlen, met daarop (kuur)gasten.

Foto: collectie Rijkshyë Heerlen

We kunnen het ons nauwelijks meer voorstellen: in de 19de eeuw gold het grote dorp Heerlen als één van de mooiste van Limburg. Fraai gelegen, omzoomd door de beekdalen van Geleen- en Caumerbeek. Ten westen en noordwesten de rijke klei- en lössgronden van het Bekken van Heerlen. Vele kastelen en herenhoeven met soms kasteelachtige allures waren vooral op deze vruchtbare gronden te vinden. Ten noorden uitgestrekte heiden en andere vormen van schraalland. Met de rijk omfabelde Heksenberg, vennen, moerasgebieden en prehistorische urnenvelden. Ten zuiden het Plateau van Ubachsberg: het 'begin' van Zuid-Limburg als heuvelland. Of beter gezegd

van het beekdalland, want de 'heuvels' zijn gevormd door de insnijdingen van beken in plateaus, die op hun beurt weer uitlopers zijn van Eifel en Ardennen.

In het dorpscentrum waren nog vele restanten van het middeleeuwse verleden aanwezig. Ook toen vormde de vrijheid en hoofdschepenbank Heerlen het bestuurlijke, militaire en commerciële centrum van een veel groter geheel. Er werden, zeker ook in de 19de eeuw, veel archeologische vondsten gedaan: stof tot mijmeringen over een roemrucht Romeins en middeleeuws verleden. Het was niet altijd koek en ei geweest, maar in grote lijnen woonden de overgrote meerderheid van katholieken in pais en vree samen met kleine protestantse en joodse gemeenschappen. Je vond er een kantongerecht en gevangenis, notarissen, een veearts, wat nijverheid en kleine industrie.

Binnen en dicht bij de restanten van de middeleeuwse omwalling woonde een belangrijk deel van de oud-Heerlense (gegoede) families. Zij koesterden nog hun aloude chauvinistische dorpstrots. Die was trouwens in de omringende dorpen beter bekend als 'Hëhlische wink'.

De dorpsidylle trok zelfs 'vreemdelingenverkeer' aan, en congregatiestichter en monseigneur Petrus Joseph Savelberg zag er brood in om Heerlen op de kaart te zetten als (water)kuuroord. Wat ze in Aken en Valkenburg konden, kunnen wij in Heerlen misschien ook. Heerlen als toeristische trekpleister en kuuroord: nauwelijks 100 jaar geleden, maar allang vergeten.

In de onderstaande komen veel van deze aspecten aan het licht.

Geografen, cartografen en dataverzamelaars

Abraham Jacob van der Aa (1792-1857) was een Nederlands letterkundige die ook werkte als boekhandelaar, historicus en aardrijkskundige. Bovendien was hij een vruchtbaar publicist, met werk van wisselend niveau. Maar nu is hij eigenlijk voornamelijk nog bekend van zijn *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, in veertien delen uitgegeven tussen 1837 en 1851. Van der Aa werkte hiertoe samen met vele (streek)historici en andere wetenschappers. Het lemma Heerlen:

'(...) Deze gem. bevat de d. Heerlen, Heerlerheide en Welten, benevens de geh. Caumer, Vruschemig en Benseraad. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3355 bund. 25 v. r. 80 v. ell., waaronder 3265 bund. 83 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; telt 880 h., bewoond door 886 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en koophandel. Ook heeft men er eenen beduidenden kleinhandel; 4 bierbrouwerijen; 1 damastservettenfabriek; 3 koperslagers; 1 goudsmid; 1 blik-slager; 2 kagchelfabriekanten; 5 slotsmeden; 1 naaldenfabriek; 1 steenbakkerij; 4 leerlooierijen; onderscheidene appelstroopfabrieken; 1 bleekerij van lijn-waden; 1 katoenen linnenfabriek; 2 verwerijen; 1 jeneverstokerij; 1 suikerbakkerij en 6 graan-, 2 run- en 2 oliemolens.

De R.K., die hier 4350 in getal zijn, onder welke 3500 Communicanten, maken de par. van Heerlen en Heerlerheide uit.

De Herv., die hier 100 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. Van Maastricht, tweede ring van Maastricht, behoort.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wilhelm Nobis, die in jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1675 overleden is. Wegens den oorlog bleef Heerlen van 1675-1680 vakant. Het beroep is eene Koninklijke collatie.

De Isr., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de hoofdsynagoge en ring van Maastricht, en hebben te Heerlen eeneijkerk.

Men telt in deze gem. twee gemeentescholen, als: ééne te Heerlen, ééne te Heerlerheide en eene bijzondere school te Heerlen, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. Heerlen ligt (...) in eene heerlijk bebouwde streek. In dit d. verenigen zich drie groote wegen, die namelijk van Maastricht naar Heerlen, van Aken naar Heerlen en van Sittard naar Heerlen, en er zal een vierde worden aangelegd van Heerlen naar het Pruissisch stadje Geilekerken. Men heeft het voornemen, en dit zal misschien in de loop van dit jaar (1844) uitgevoerd worden, om op de vier waterputten, welke men in het d. Heerlen vindt, looden pompen met steenen kappen te plaatsen. Men telt er 335 h. en 1700 inw.

Het Gemeentehuis is in staat van verval, en de Regering heeft plan om een nieuw Raadhuis, te gelijk met eene school en een lokaal voor het kantongerecht, te doen bouwen. Ook heeft men er een toren, welke, eenen tijd lang vervallen zijnde, in 1777, tot eene gevangenis ingerigt is, waartoe zij thans nog dient.

(...) De kerk, die redelijk groot en van eenen dikken toren voorzien is, prijkt met een fraai orgel en met eenen uitmuntenden nieuwen predikstoel. Zij heeft tot haren Patroon St. Pancras; is eene der schoonste landkerken van de prov. Limburg (...). Nabij deze kerk en binnen den omtrek van het kerkhof, schijnt eertijds het Kasteel - van - Heerlen gestaan te hebben, want dit kerkhof is, naar de wijze der oude vestingen, met eene wijde gracht en eenen muur omringd, welks ingang door eene poort aan de Oostzijde was, behalve eene kleine aan de Westzijde. Ook staat binnen dezen ringmuur, bij den grooten Oostelijken ingang, en naast de woning van den Predikant, de gevangentoren, welke men altijd nabij de heerenhuizen of kastelen vond. (...)

In het jaar 1837 is hier eene fraaije nieuwe kerk voor de Herv. gebouwd, welke van toren en orgel voorzien is. Boven de poort van de oude pastorij der Herv. stond dit opschrift: si Deus pro NOBIS, quis contra NOBIS (d.i.: Als God voor Nobis (een daar gestaan hebbende predikant) is, wie zal tegen Nobis zijn).

De Isr.ijkerk is een klein, doch net gebouw, het welk in het jaar 1795 gesticht is. - De dorpsschool te Heerlen wordt door een gemiddeld getal van 200 leerlingen bezocht.

Onder dit d. Heerlen liggen onderscheidene lusthuizen, als: Terworm, Meezenbroek, de Dom en de Schiffelaar. Voorheen had men er ook Aengenhay en Dommescheid.

Er bestond alhier in vroegere tijden een Gasthuis, waarvan in de laatste helft van de vorige eeuw nog de bouwvallen bestonden, maar nu geheel verdwenen zijn. Er is hier eene brigade Maréchaussées met eenen Wachtmeester gestationeerd, die eene zeer fraaije kazerne hebben.

(...) Men vermoedt dat Heerlen zijnen oorsprong aan de Romeinen te danken heeft, omdat eene menigte Romeinsche munten, dakpannen, potten en muurwerk, ten Zuiden van het oude fort, bij grondopdelvingen, op eene oppervlakte

van circa 50 bunders, gevonden worden, sommigen meenen zelfs, dat men het oude Coriovallum, over welks ligging de oudheidkundigen het niet eens zijn, alhier moet zoeken (...).

Voor de oude geschiedenis dezer landstreek ware het te wenschen, dat er te Heerlen opgravingen konden plaats hebben, vermits aldaar anders geene ontdekkingen kunnen gedaan worden, dan bij toeval, bij het graven van fondamenten, maken van putten enz.¹

De Brusselse cartograaf en uitgever Vandermaelen (1795-1869) vermeldde in het lemma Heerlen het volgende:

'HEERLEN, commune et chef-lieu du canton de son nom, de l'arrondissement et à 3 lieues 2/3 E. de Maestricht. Elle est composée de son chef-lieu et des hameaux d'Heerlerheide, Caumer, Vrusschemig et Welten.

Hydrographie: La Geleen et deux de ses affluens arrosent le territoire.

Agriculture: Cette commune, dont le territoire est généralement très bien cultivé, récolte, année commune, six mille trois cents hectolitres de froment, six mille trois cents de seigle, mille huit d'orge, mille huit de sarrasin, deux mille huit d'avoine, deux cent dix de pois et fèves, trois cent dix de féveroles, cent quatre-vingt-quinze de colza, cent cinquante de lin, huit cents de houblon, douze mille huit cent quatre-vingts de pommes de terres et soixante-sept mille kilogrammes de foin.

Animaux domestiques: deux cent quatre-vingt-dix-sept cheveaux, quarante-trois poulains, neuf cent soixante-dix bêtes à cornes, deux cents veaux, deux cent quatre-vingts cochons et cent chèvres.

Population: Quatre mille cent trente-trois habitans.

Habitations: On y compte vingt-cinq fermes, sept cent quatre-vingt-sept maisons, deux châteaux, une église, une chapelle, une maison communal, une école et une prison.

Commerce et Industrie: Cette commune possède quatre brasseries, trois tanneries, une corroierie, une fabrique d'aiguilles, une blanchisserie de toiles, briqueterie, six moulins à farine, deux à huile, et deux à tan; tous ces moulins sont activés par l'eau.

Foires et marchés: Il s'y tient une foire le 4 novembre.

Routes et chemins: La route de Maestricht à Aix-la-Chapelle, par Fauquemont, traverse la commune de l'O. au S.E.²

In (vrije) vertaling:

'HEERLEN, gemeente en hoofdplaats van het kanton van dezelfde naam en op 3 en 2/3 kleine uren gaans ten oosten van Maestricht. De gemeente is samengesteld uit de hoofdplaats met de buurtschappen Heerlerheide, Caumer, Vrusschemig en Welten.

Waterstaat: De Geleen en twee van zijn zijbeken bevoeien het grondgebied.

Landbouw: Deze gemeente, wiens grondgebied in het algemeen uitstekend in cultuur is gebracht, brengt, in een gemiddeld jaar, 6.300 hectoliter (mud) tarwe, 6.300 mud rogge, 1.700 mud gerst, 1.700 hectoliter boekweit, 2.700 mud haver, 210 hectoliter erwten en bonen, 310 mud paardenbonen, 195

hectoliter koolzaad (of raapzaad), 150 mud vlas, 800 hectoliter hop, 12.880 hectoliter aardappelen en 67.000 kilo hooi op.

Veestapel: 297 paarden, 43 veulens, 970 stuks hoornvee, 200 kalveren, 280 varkens en 100 geiten.

Bevolking: 4.133 inwoners.

Bebauwing: 25 pachthoeven, 787 woningen, twee kastelen, een kerk, een kapel, een gemeentehuis, een school en een gevangenis.

Handel en nijverheid: de gemeente telt vier bierbrouwerijen, drie leerlooierijen, een naaldenfabriek, een blikslagerij, een naaldenfabriek, een blekerij, een steenbakkerij, zes graanmolens, twee oliemolens, twee looimolens, en alle molens worden aangedreven met behulp van water.

(Jaar)markten: op 4 november wordt er markt gehouden.

Doorgaande wegen: De route van Maestricht naar Aken via Valkenburg doorkruist de gemeente van het westen naar het Zuidoosten.

'Tourist' Hobbel

De Rotterdamse arts J. Hobbel was een fervent reiziger en deed verslag van zijn tochten door Nederland. Hij deed ook Heerlen aan:

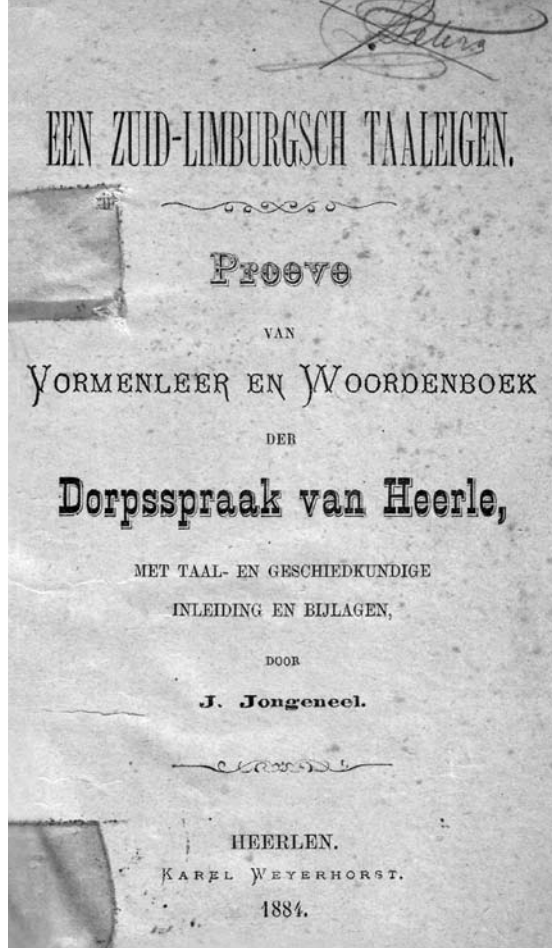
'Het dorp Heerle, mogelijk het fraaiste van geheel Limburg, ligt ongeveer 2 uren van Gulpen (...) Heerle, waar het natuurschoon niet minder bewonderenswaardig is dan te Valkenburg, Gulpen en Vaals, is een flink dorp, waarvan de kom ongeveer 2000 inwoners telt. Het is – ofschoon de sporen daarvan moeielijk zijn te zien – vermoedelijk het oudste dorp der geheele landstreek (...) Het dorp Heerle is ruim gebouwd en telt vele knappe woningen, een sierlijk raadhuis, enz. Vier chausseeën voeren in vier richtingen daarheen; ten Zuiden van Aken (3 uren), ten Westen van Valkenburg (2 uren); ten Noorden van Sittard (3 uren: dit ritje per rijtuig kost fl. 6,- heen en terug) en ten Oosten van Geilenkirchen (Pruisen; 3 uren).

De omgeving van Heerle, overal even fraai, telt talloze goed onderhouden rijwegen en paden, die naar bosschen, hoogten, dorpjes en kasteelen voeren (...) Dankzij de kloek volgehouden pogingen der Heerlensche Spoorwegcommissie zal eerlang een stoomtram Sittard – Heerle – Locht, met aansluiting aan de lijn Kerkrade – Simpelveld, den bloei van Heerle ongemeen doen toenemen.¹³

Jacob Jongeneel: dominee en taalkundige

Jacob Jongeneel (1831-1887) was van 1877 tot aan zijn dood dominee in Heerlen.⁴ Maar hij was ook een opmerkelijke pionier op het punt van de studie van (Limburgse) dialecten. Zijn in 1884 verschenen boek *'Dorpsspraak van Heerle'* bevatte een uitvoerige woordenlijst, een klankleer, een woordleer en een vormleer. Jongeneel was op de hoogte van de (toen) moderne taalopvattingen. Hij gaat te rade bij de Duitse pionier dr. G. Wenker wiens studie *'Das Rheinische Platt'* (1877) baanbrekend was en beschrijft ook de het verloop van de grenslijn van de Hoogduitse klankverschuiving.⁵ Deze beschrijving vindt de lezer in het derde citaat.

'Heerle ligt (...) in eene bekoorlijke en vruchtbare vallei, die zich uitstrekt tussen den Heesberg in het Zuiden en den Schelsberg in het Noorden (...).

Titelpagina van J. Jongeneel, Dorpsspraak van Heerle

Heerle's vallei wordt besproeid door twee schilderachtige beekjes, die juist bij het vlek elkander naderen, de Molen- of Kaumerbeek en de Geleen. (...) Langs die beekjes vindt men te Heerle malsche weiden en hoog geboomte, en aan de Molenbeek een romantisch boschje, de Aambosch genaamd en bestaande uit twee meest met krepel hout bewassen heuvelkloven, waarvan de eene aan haar boven-einde een vierkant steenblok vertoont (...). Hetzij door uitgraving van kiezel, hetzij door het afvloeiend hemelwater ontstaan, waarschijnlijk door beide, geven deze kloven ruim voedsel aan de verbeelding, en waant men allicht te dezer plaatse, te midden van een thans verdwenen natuurwoud, een der schuilhoeken weer te vinden, waar in den tijd van Julius Caesar de Eburonen, die bekende stam der Tongeren, onder hun kloeke opperhoofden Ambiorix en Catavulcus, hun toevlucht zochten (...).

Aan den voet van den zoogenaamden Hessen- of Heksenberg, op ½ uur

afstands ten N. van Heerle, vond men indertijd eene Germaansche begraafplaats; dáár of elders in de buurt een graf met Frankische oudheden. Voorts ontdekte men drie Romeinsche graven vlak bij Heerle (...). Een paar jaar geleden kwamen uit een heuvel bij den Aambosch het bovenstuk van een Romeinsch gedenkteeken, alsmede vele Romeinsche lampjes en potjes te voorschijn, die op het gemeentehuis bewaard worden. Eindelijk bleek menigmaal de bodem van Heerle bijzonder rijk te wezen aan Romeinsche kopermunten uit den keizerstijd van 54-350 na Chr. (Nero tot Constans I). De bekende geschiedvorschier Quix verklaarde, dat in zijn tijd de kinderen op straat er mee speelden. De Heer L. vond er meer dan 50 in zijn tuin.¹⁶

'Bevolking. Van oudsher schijnt deze overwegend Germaansch, maar met een Keltisch bestanddeel vermengd te zijn geweest, gelijk nog heden. Zwart haar en zwarte oogen, zwarte snorren en gladde kin, komen meer voor dan het blonde type. De lichaamsbouw is over 't algemeen tenger en rank, de gelaatskleur vaker donker dan helder. (...) De volksvermaken waren vroeger het Koningschieten, het Meispel, de Vastenavond- mommerij en de Bronk of zomerkermis. De Staten-Generaal stelden den 7 Mei 1777 de najaarskermis van 3 dagen op Zondag na St. Maarten in, nu nog de Hollandsche kermis geheeten. Het koningschieten of de vogelschutterij is na een tijd van verval dezer dagen weer herleeft. De bronk

blijft een kerkelijk processie- en familie-reunie-feest. De beide andere vermaken zijn nagenoeg te niet gegaan. Het kaartspel is niet meer zoo sterk als vroeger in trek. Fanfare- en Zanggezelschappen zijn hier, evenals bijkans op ieder Limburgsch dorp, te vinden, en houden vaak gemeenschappelijke "festivals" (...) Omtrent den volksraadplege men 't werkje van Pastoor Welters. De kleeding, vooral bij de kleine en de meergegoede burgerij, getuigt van smaak voor het bevalige. Dronkenschap en vechtpartijen zijn schaarsche uitzonderingen op den regel. Trouwens een uitstekend corps maréchaussées handhaaft de publieke orde en rust. Koffie en bier zijn de meest gezochte volksdranken, de vlaa is het hartstochtelijk geliefd gebak. Het aantal cafés of bierherbergen, waar ook wel jenever of voezel wordt getapt, is intusschen overtalrijk. Een sierlijk gemeentehuis vereenigt kantongerecht, gemeenteraad, postkantoor en maréchaussées binnen zijn muren. Eene dorpsschool en eene normaalschool leveren van gemeente- en Rijkswegen openbaar neutraal onderwijs; terwijl eene meisjes-kost- en dagschool en eene kinder-bewaarschool door Zusters Franciscanessen worden gehouden, met subsidie van 't Gemeentebestuur. Een klooster-gasthuis, voor oude mannen en vrouwen en weezen, bezit een eigen kerkje. Ziedaar in hoofdtrekken de dorps-toestanden in 1884.¹⁷

'Het Heerlensch is een zoogenaamd ich- en ooch-dialect, dat wil zeggen, het staat, met uitzondering dier twee veel gebruikte woorden, nagenoeg geheel op den tweeden (Nederduitschen) trap der klankverschuiving, en dit ondanks de nabijheid van Aken en het drukke verkeer met die stad, wier plat de Hoogduitsche klankverschuiving vertoont. Dit kenmerk heeft trouwens het Heerlensch gemeen met het Zuid-Limburgsch binnen de volgende grenzen, evenzeer als met een strook van Rijn-Prusen, veel Noordelijker gelegen, tusschen Geilenkirchen en Wachtendonk, Benrath en Uerdingen. De grenslijn der Hoogduitsche klankverschuiving (f voor v, s of z voor t, ch voor k) komt van Benrath aan den Rijn beneden langs Geilenkirchen over de Nederlandsche grens en buigt zich daar sterk Zuidwaarts over Waubach (Ubach-over-Worms), Nieuwenhagen, Schaesberg, de Locht, bewesten Simpelveld, Vylen en Vaals, met een Oostelijke bocht achter 't district Eupen om, waar men nog het Limmergiersch (Limburgers) spreekt. (...)'¹⁸

Portret van de taalkundige J. Jongeneel (1831-1887), dominee in Heerle 1877-1887. Foto collectie Rijckheyt Heerlen

Portret van de criticus en prozaschrijver Frans Erens (Schaesberg 1857 – Houthem 1935). Foto: collectie Rijckheyt Heerlen

Schrijvers en dichters

De literator Frans Erens (1857-1935) werd geboren in Schaesberg. Hij put uit zijn jeugdherinneringen die hij vastlegde in zijn onvolprezen *Vervolgen jaren* (1938).

*En Heerlen, Heerlen
Daar mag men wel op roemen!
't Is jammer dat het geen muren heeft
Om het ook een stad te noemen.*

'Wij gingen dan. Peter, de eerste paardeknecht, was de koetsier. Hij reed ons door Heerlen naar Sittard. De huizen van Heerlen maakten op mij indruk, want ik kwam er niet veel (...) Een inwoner van Heerlen kwam zich altijd als iets meer voor dan een inwoner van Schaesberg, en hoewel zij bijna het zelfde dialect spraken, het waarachtige Platduits, heerste er tussen de Schaesberger en de Heerlenaar altijd een jaloezie. Dat kwam al te voorschijn in de jongens van de beide dorpen, in de kleine jongens

van tien tot vijftien jaar. Zij vochten wel eens op de zondagnamiddagen. Dan daalden de Schaesbergers af van de Streeperberg en ontmoetten bij de hoeve Geleen de bende der jonge Heerlenaars (...) De scheldnaam van de Heerlenaars was de 'Windbuilen' (...).⁹

Johan Michiel Dautzenberg (Heerlen 1808 – Elsene 1869) vestigde zich in het nog prille België en maakte daar enige naam als onderwijsvernieuwer, cultureel inspirator, dichter en pleitbezorger voor de oriëntatie van het cultureel en taalkundig zoekende Vlaanderen op het naburige 'Duitsland', meer in het bijzonder het Duitse Rijnland. Hij kan in het kort worden gekenschetst als een germanofiele biedermeier met soms merkwaardige taalkundige voorkeuren. Aan zijn (eeuwigheids)waarde als dichter wordt wel eens getwijfeld; anderen zien hem meer als een 19^e-eeuws curiosum. Hoe dit ook zij: wellicht verdient deze veelzijdige en opmerkelijke 'Heerlense' literator nieuwe aandacht en onderzoek.

Zijn pangermanisme werd hem later, zeker ook na WO I en WO II, niet door alle Belgen in dank afgenomen. Zijn nostalgische *Heimreise* (let op het typerende taalgebruik!) is een dichterlijk verslag van een nostalgische vakantie-reis met zijn oude schoolmakker J. Joseph Gerards naar hun geboortedorp Heerlen in de zomer van 1859:

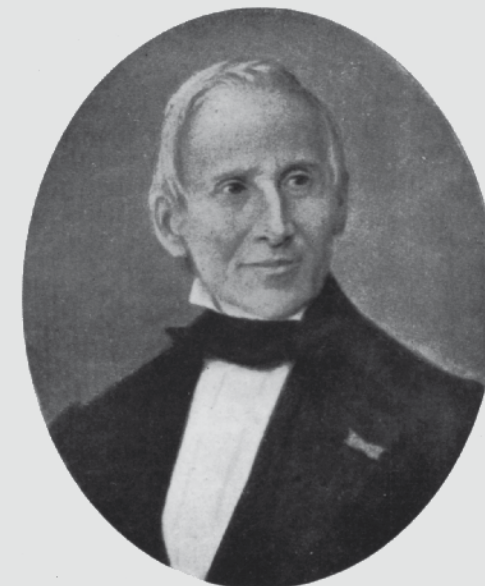
*(...)
Zestien jaar reeds hield mij
Het noodlot verre van Limburg,
Ver van den needrigen oorde
Gebannen, dat sterker mij aantrekt,
Dan het verleidende schoon
En de luister der woelige hoofdstad.
Toen sloeg eindelijk het uur der
verlossing! De vliegende stoomgriep
Bracht me naar Valkenburg,
Lief stedeken over den Maastroom.
Twee uur oostwaarts van daar
Glimlacht mijn Eden der kindsheid.*

*(...)
Toog ik, blijder verwachting,
al spoedend naar Klimmen den berg op.
Daar ontwaart mijn blik
In der blauwende verte den toren,
Die als een pijl opschiet
Door 's boomloofs bevende schaduw,
En het bestaan u verraadts eens heimelijk
schuilenden landdorps.*

*Goochlende beelden der zaligste jeugd
ontplooiden op eens hier
Hunnen verrukkenden glans
Voor 't oog in tranen versmeltend,
En zoo het grootsche tafereel
Ontving van der dalende zonne
Purperzoomen, met goud doorweven
En flikkrenden vuurgloed.
Schooner gesmukt en rijker omkranst
Rees Heerlen, mijn Heerlen,
Nooit voor den blik zijns zoons!*

*(...)
Zestien jaar lang heb ik van
Heerlen gedroomd en gefabeld:
Fabel en droom zijn thans door
de werkelijkheid zelve overtroffen.*

*(...)
Wat mijn oord onderscheidt
en verheft hoog boven vermaarde
Streken op aarde, dat is
De benijdenswaardige welvaart,*

Portret van J.M. Dautzenberg (Heerlen 1808 – Elsene 1867). Foto: collectie Rijckheyt Heerlen

*Welke van huis tot huis
Zich vertoont bij kleinen en grooten,
En daarboven de eenvoudige
Kunst, die den weligen moeshof,
Om ons 't oog te verkwikken,
Met menigerhande gewas siert.
Iedere woning bezit hier,
Keurig in groener omheining,
Achter den lachenden tuin
Ook haren bevalligen boomgaard.
Fruitplantsoenen en wingertpriëlen
Op helling en delling,
Hoogoverlommerde paden
Doorkruisend alomte den weigrond,
Bloemtapijten versierend
Den eenzaam kronklenden veeweg
(...)¹⁰*

Plaquette ter nagedachtenis aan de 100e geboortedag van J. M. Dautzenberg, in 1908 aangebracht in het oude stadhuis van Heerlen. De stad claimde zo Dautzenberg als een 'Heerlense' schrijver. Foto: collectie Rijckheyt Heerlen

P.J.M. 'Piet' Peters en Henri Hennen

Niet enkel literatoren blikten terug op het Heerlen van hun jeugd. Ook andere, al dan niet bekende Heerlenaren, deden dat. Van hen hebben wij gekozen voor enkele citaten van Piet Peters en Henri Hennen, telg uit de gegoede muzikale Hennenfamilie.

P.J.M. 'Piet' Peters (1865 – 1940) volgde de opleiding tot onderwijzer (Rolduc) en werd in 1884 benoemd tot onderwijzer aan de Openbare Lagere School in Heerlen. Na 38 jaar in het onderwijs werkzaam te zijn geweest, trad hij in 1922 in dienst van de gemeente Heerlen als beheerder van de gemeentelijke oudheidkundige verzamelingen. De nieuwe functionaris zou archivaris, conservator, bibliothecaris én directeur moeten worden. Archivaris werd hij pas in 1924.

Peters had voor die tijd al naamgemaakt als amateur-historicus en –archeoloog. Hij leidde ook zelf opgravingen. In de loop der jaren bouwde hij een eigen grote verzameling op, die hij ook zelf beschreef. In de wetenschappelijke oudheidkundige wereld werd hij gewaardeerd voor zijn (lokale) kennis. Zeker vanaf 1919 publiceerde hij ook regelmatig; hij had inmiddels een goed voorziene bibliotheek op het gebied van geschiedenis en archeologie opgebouwd. Toen zijn functie in 1926/27 dreigde wegbezuinigd te gaan worden, deed hij de gemeente een voorstel. Hij zou in dienst blijven tegen

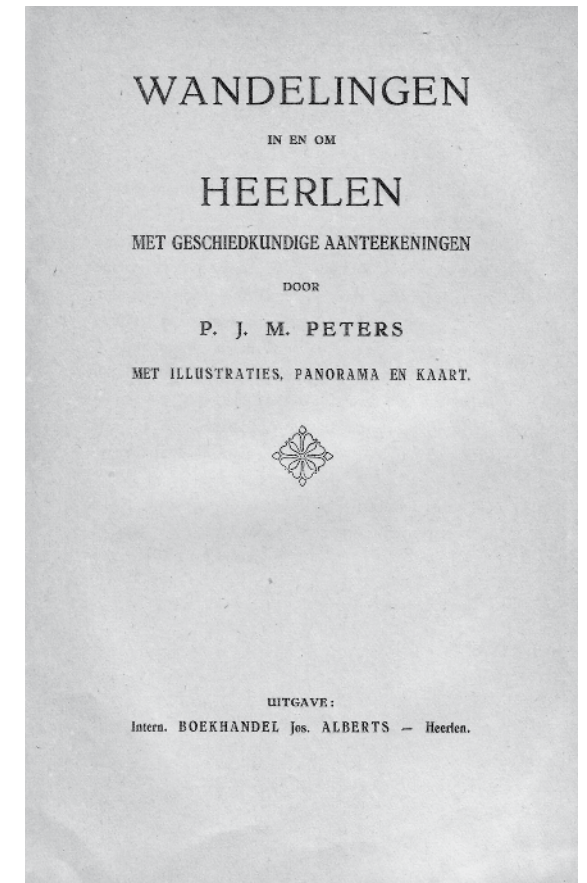
een lager salaris, maar dan zou de gemeente moeten overgaan tot de aankoop van zijn verzamelingen. Aldus geschiedde.

Peters was een charmante, vriendelijke, maar vooral bescheiden man. Hij was 'een aparte figuur, zeer erudiet, maar anderzijds een populaire markante figuur in het Heerlense uitgaansleven der twintiger jaren. Legendarische figuren van een slag dat is uitgestorven, coryfeeën die de stam- en kaarttafels der bruine café's bevolkten', aldus ir. C.E.P.M. Raedts vele jaren later.¹¹

'Ons stadje was voor een eeuw nog een eenvoudig landelijk dorp, ofschoon 't grootste en aanzienlijkste uit den wijden omtrek. (...) De walmuren waren op vele plaatsen nog gaaf en van de oude kasteelgracht was nog een gedeelte over, namelijk de Bongerdspoel aan de noord- en de Kerkgraaf aan de zuidzijde, beide aan de westzijde door een afvoerkanaal verbonden. Aan de oostzijde was de verbinding, de waterloop gedempt, maar de doorgang bestond nog en heette 'Achter de oude Huizen'. (...) Rondom de kerk was de hooggelegen begraafplaats, het kerkhof, d.i. het tegenwoordige Kerkplein, waar de dooden der uitgestrekte gemeente, ook die van Heerlerheide, begraven werden. Welten had een eigen kerkhof. Gewone houten of eenvoudige houten kruisen, voornamelijk met Neder-Duitsche opschriften, wezen de met kleine, groene palmstruikjes versierde graven aan, terwijl in de eenvoudige, gewitte kerk begraafplaatsen waren, gedekt door zware zerken van blauwe steen en zandsteen met of zonder opschrift; op het koor waren de begraafplaatsen der geestelijken en adellijken, in het schip en de zijbeuken die der aanzienlijke familiën.

We willen hier inlasschen, dat verschillende dezer grafzerken, die van belang waren voor heraldiek en genealogie, later na verwijdering uit de kerk (1840) een tijdlang gelegen hebben voor de drempels van particuliere woningen en thans verdwenen zijn, vermoedelijk in de fundamenten van huizen.

(...) Het water van het Flot, zoo heette de waterafleiding der Caumerbeek naar Heerlen, vloeide elken zaterdagmiddag, van Mei tot October, komende van de Bek, door de Akerstraat voorbij de huizen in open slooten en vulde den Kerk-

Frontispice van de eerste uitgave van Wandeligen in en om Heerlen (1919) door de Heerlense onderwijzer en archivaris Piet Peters (1865 - 1940)

Piet Peters, leraar, conservator en archivaris.
Foto: collectie Rijckheyt Heerlen

graaf en Bongerspoeel. Als het Flot deze vijvertjes verliet, liep het langs de Veemarkt (het Wilhelminaplein) en de Schram (Willemstraat) altijd in open diepe slooten, boog dan de Bauschgats (Stationsstraat) in en spoedde zich naar de Geer(straat) om door het Laan in de Wormerbeemden de Geleenbeek te bereiken. Op zijn langen weg vulde het Flot, met zijn vertakkingen, verschillende openbare waterpoelen en particuliere poeltjes, die tot het drenken van 't vee waren aangelegd en ook bij brand dienst moesten doen.

De eerste dorpspoel lag bij het hoekhuis van de Akerstraat en Nobelstraat en heette Obelspoeltje: 't was een oud overblijfsel van een gedeelte van den tweeden grachtgordel om 't oude kasteel. Een westelijke zijtak van 't Flot liep van hier door een overdekte waterleiding, door een "aag" (aquaduct), naar de Temps, vulde er het Tempspoeltje, dan naar de Raadhuisstraat om door de Geleenstraat, waar aan het einde weer een waterpoel was, beneden in de Doodleger in de Geleenbeek uit te monden. Waar het Flot aan de Willemstraat naar de Stationsstraat inboog bij de verdwenen looierij van Bausch, was, eenigszins noordelijk, ook een poel, evenals aan den hoek der Geerstraat.

De bewoners van de Linde hadden een oud recht op het Flot, omdat dit vlietend watertje ter vulling der Heerlensche grachten hier vermoedelijk zijn oorspronkelijke loop had, want de tegenwoordige Akerstraat is niet zeer oud; ze is in de 18^e eeuw aangelegd. 's Zaterdags vloot het Flot naar Heerlen, maar 's Zondags ging het de buurt Linde bezoeken. Ter hoogte van de Hoogere Burgerschool liep het van de Akerstraat door een door den "bode" opengezet sluisje naar den Bekkerweg, dat is de oude Akerstraat, vulde aan de Linde een grooten waterpoel bij de linde en haastte zich den Lindeweg (Kruisstraat) af om voorbij het Kruis en door de Doodleger in de Geleen te vloeien.

...Behalve de weinige particuliere drinkwaterputten waren twee publieke open putten, één bij de Kroon en een tweede op de Veemarkt voor de Kruk: beide werden later van pompen voorzien. Nog waren er een paar ondiepe putjes. Eén waar de Uilestraat in de Kruisstraat uitkomt; een ander dat overvloedig water gaf, bevond zich aan 't Gasthes (gasthuis) bij 't Aambosch, genoemd het Keulartspuutje naar een persoon, die vlak erbij op den hoek woonde. Dit putje had den naam aan de Putgracht of Putgraaf gegeven, die hieraan voorbij in noord-oostelijke richting verder liep. Ook was er een, die het frissche putje heette; dit lag aan de voet der helling bij 't begin van het thans verdwenen voetpaadje, dat van den Oliemolen schuin door veld en wei naar de Akerstraat liep en ongeveer bij het gebouw van het Mijnwerkersfonds uitkwam; de plaatselijke benaming Frissche Put herinnert nog aan het bronnetje. Van zulke welputjes waren er buiten het dorp op elk gehucht. Zeer bekend stond ook voor het geven van zeer lekker, koud drinkwater de "Droepnaas", de Drupneus, - van de vooruitspringende houten geleiding, waarover 't water liep - een bron bij den Corisberg te Caumer.

De naam van deze buurt komt in oude akten voor als Kaldeborn, Kouborn, Caubor. (Koude bron te Bovenst-Caumer).

De straten van ons dorp waren lang niet volgebouwd; tal van tuinen en weiden kwamen er op uit. En slecht onderhouden, dat ze waren! Bij eenigszins nat weer geleken de straten op modderplassen. (...) Een keibestrating was er niet en met kiezel, die toch in groote hoeveelheid op de Hoogheesberg aanwezig was, werd spaarzaam omgegaan.(...)

Ofschoon de huizen in den Franschen tijd letters en nummers gekregen hadden, droegen vele - de voornaamste waren meestal geheel van breuksteen of eigen gebakken steenen gebouwd - een ouden, teekenenden naam, vaak ontleend aan de ligging, aan een gebeurtenis of aan 't geschilderd uithangbord boven de deur, ten teken dat er een herberg was geweest of nog was. Deze uithangborden of huisschilden over 't algemeen, ofschoon een gemakkelijk herkenningsteeken in vroegere tijden, toen slechts weinigen konden lezen, hadden soms een dieperen zin en waren nabootsingen van de wapenborden boven de poort of tegen den muur van een kasteel opgehangen. (...)

De kleine burgerwoningen hadden slechts steenen grondmuren, waarop vlechtwerk rustte, dat van binnen en buiten met leem bedekt was. Hierop verfde de witkwas een lichtblauw kalklaagje, terwijl de teerborstel beneden voor een practische, zwarte, breede strook buiten zorgde; een verfraaiing, die zich jaarlijks bij de algemeene schoonmaak, met de Bronkkermis herhaalde. Alle huizen waren bedekt met een warm, dik strooien dak, waarop bruingroen mos en bloeiende plantjes welig tierden. Moest zoo'n strooien dak hersteld of vernieuwd worden, dan hoorde men wel eens luide het lollige rijmpje van den dakdekker:

Sjtruë en leem!

Der dekker is heem.

Wietse en gèède!

Dá kan hèë gewèède!

(wietse = twijgjes, teenen om te binden; gèède = garden, roeden, bindgarden).

Een enkel huis bezat slechts een klepperend, glimmend leiendak. De vertrekken der woningen waren laag en hadden vaak een leemen vloer, soms sierlijk met wit zand bestrooid, of een vloer van roode plavuizen; slechts de 'goede' kamer, die gewoonlijk boven de kelder lag, had een planken vloer. Door getraliede ramen met kleine ruiten in lood gezet kwam het weinige licht naar binnen. Op heete zomerdagen sloten groen gekleurde, naar buiten draaiende vensterluiken de ramen. (...) Bij vele huizen waren dan ook schuren en stallen en ... mesthopen; deze laatste voor het gemakkelijke vervoer der onmisbare meststoffen zoo kort mogelijk bij de straat. Zelfs aanzienlijke boerderijen lagen in 't midden van 't dorp. (...) In de wintertijd klonk lustig in 't midden van 't dorp de drieslag der dorschlegels. In bijna alle huizen was 'n snorrend spinnewiel, de sjpool. Door de vrouwen werd de wol der schapen tot garen voor kleeren en kousen gesponnen.. Van vlas, dat veel werd verbouwd, werd ook garen gemaakt voor 't weven van lijnwaad (lievet).¹¹²

Henri Hennen was onder andere voorzitter van het Koninklijk Heerlens Mannenkoor St. Pancratius. Foto: collectie Rijkheyt Heerlen

Hennen

'In ongeveer 1880 was Heerlen een plaats van circa 5000 inwoners. Geen landbouwplaatsje in den eigenlijken zin van het woord en ook geen on-aanzienlijk dorp, (zooals nog heden door minder goed ingelichten wel eens verkondigd wordt), maar als kantonnale hoofdplaats en middelpunt van een voor de toenmalige verhoudingen betrekkelijk welvarende landbouwstreek, een voornaam vlek of landelijk stedeke, een marktplaats, waar de boeren der omliggende hoeven, dorpen en dorpjes hunne landbouwproducten ter markt brachten en dan tevens bij de Heerlensche neringdoenden hunnen inkoopden deden, bij den notaris, kantonrechter, ontvanger en andere autoriteiten hunne zaken beredderden en te gelegener tijd, zooals met de kermis of op andere feestelijkheden ruime verteeringsen maakten.

(...) Tegelijkertijd maakte Heerlen toen vooral een idyllischen indruk

door zijn schilderachtig gelegen Kerkplein, het middelpunt van het oude Coriovallum en van het middeleeuwsch Kasteel Herle, omgeven door de wateren van Kerkgraaf en Bongerd ... Een bijzonder cachet van deftigheid had Heerlen ook door de goed verzorgde gevels zijner huizen, waarvóór de met planten, bloemen en laurierersboompjes versierde stoepen. Bijna voor ieder huis bevonden zich stoeltjes of een bank ... Een feit was het intusschen, dat toentertijd hier naast de gewone autoriteiten en notabelen van een kantonnale hoofdplaats en typisch provinciestedje, van ouds een burgeraristocratie, bestaande uit de voornaam families der plaats, den toon aangaf (...), n.l. de families Savelbergh, Van Oppen, Penners, Schils, Vijgen, De Hesselle, Cloot, Ross, Schroeder, Lemmens, Roosen enz.'

'Het particulier verkeer met dergelijke rijtuigen tusschen Heerlen, Aken en andere plaatsen was zelfs zeer levendig. De Akensche 'Droschkenkutscher' met hun deftige hooge hoeden en met hun tweespannen voor de mooie landouwers waren hier geregeld op den weg. Zij brachten speciaal 's Zondags nog al eens bezoekers uit Aken naar 't idyllisch Heerlen (...) Intusschen bestond er vooral op Aken een zeer druk en loonend handelsverkeer, voornamelijk door eier-, boter-, fruit- en groentenkooplui van Heerlerheide met hunne vlugloopende ponykarretjes onderhouden.'

'De Gemeente Heerlen ging schitterend voor door toekenning van fl. 60.000,-, voor dien tijd reeds een kapitale som. Deze geste der Gemeente Heerlen inspi-

reerde den volkschen gelegenhedsdichter Johan Lambermont tot het volgende liedje, dat op den wijs van 'Tararaboemdié' toen algemeen ingang vond:

'Heerlen is sinds korten tijd
Zestig duizend gulden kwijt.
Och, dat is een bagatel
Voor zo'n spoor, begrijp je wel.
Is die eenmaal kant en klaar
Je zult het zien, het gaat dan raar,
Wie heden is een bedelaar
Wordt dan ras een millonaar.
Zoo'n spoor werkt wonderbaar (bis)
Dat is heusch zeker waar (bis)

De volgende strophe van dit volksdeuntje geeft eveneens een kijk op de hoopvolle mentaliteit die er bestond in afwachting van de dingen die zouden komen.

Heerlen met zijn Kneiperij,
Met zijn Spoorwegmaatschappij,
Met zijn steenenbakkerij
En de kolenmijn erbij,
Gaat een toekomst tegemoet,
Waarvoor men den hoed afdoet.
Komt nu nog met snellen spoed
Beter licht, dan gaat het goed.

Het tweede couplet had betrekking, ten eerste: op de Koudwaterkuurinrichting welke de bekende Broeder Aloysius, trouw discipel van pastoor Kneipp, hier uit Wörishofen geïmporteerd had en welke gedurende een reeks van jaren een stroom van kuurgasten in Heerlen bracht;

Ten tweede: op de kantoren der hier gevestigde Zuid Nederl. Spoorweg-Maatschappij, die onder leiding van de ingenieurs Sarolea en Nivel en een staf van medewerkers de plannen uitwerkten, die straks o.a. door de aannemersfirma Van Hattem en consorten tot uitvoering zouden gebracht worden;

Ten derde: op de toen pas opgerichte ringovensteenfabriek der firma Beckers-Koten en Co.;

En ten vierde: op de werkzaamheden aan de eerste schacht (mijnput) der Oranje Nassau I van de Maatschappij tot Expl. v. Limburgsche Steenkolenmijnen volgens het systeem en onder leiding van Fritz Honigmann.

Wat de verzuchting naar beter licht betreft, aangehaald in de laatste alinea van het versje, deze wensch ging in vervulling, toen op initiatief van den vooruitstrevenden en voortvarenden Burgemeester Ch. De Hesselle, die in 1894 wijlen Burgemeester Savelberg was opgevolgd, besloten werd hier in Heerlen een elektrische Centrale te bouwen en een lichtnet aan te leggen om Heerlen van de meest moderne verlichting te voorzien, een verlichting welke toentertijd nog in de meeste ook grotere plaatsen van ons land gemist werd.¹³

En er kwam nog veel meer in Heerlen. In 1896 opende het treinstation de deuren. De eerste mijnschacht werd aangelegd. De steenkoolindustrie maakte dat het dorpse Heerlen in hoog tempo een industriestad werd. Het negentiende-eeuwse Heerlen werd in een aantal fases van afbraak en nieuwbouw uit het stadsbeeld verwijderd. Met als laatste fase de jaren 1950 en 1960 waarin de naoorlogse stadsvernieuwing gestalte kreeg.

* Drs. Mark van Dijk is historicus en publicist en lid van de redactie van Het Land van Herle.

Noten:

1. A.J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel V (Gorinchem, 1844) 976-979.
2. Ph. Vandermaelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg. Ingeleid door dr. H.C.W. Roemen (Assen/Amsterdam 1978), 44. Het betreft hier een heruitgave van de druk uit 1835.
3. J. Hobbel – toerist, Schetsen van Limburg (1886).
4. Zie voor een korte biografie van Jongeneel J. Krüll, K. Leers, R. Braad, Dorpsfiguren, ereburgers en notabelen. Het Stadsarchief over inwoners van het 2000-jarige Heerlen (Heerlen 1998), 62-64.
5. Jan G. M. Notten, 'De eigen taal. Dialecten in het Geuldal, in: Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal 10 (2000), 11.
6. J. Jongeneel, Een Zuid-Limburgsch taaleigen. Proeve van Vormenleer en Woordenboek der Dorpspraak van Heerle, met taal- en geschiedkundige inleiding en bijlagen (Heerlen 1884), iv - vii. Meestal wordt de titel afgekort tot 'Dorpspraak van Heerle'. In de leeszaal van het Thermenmuseum/Rijckheyt in Heerlen, sinds kort onderdeel van *Historisch Goud*, bevindt zich het originele exemplaar van de amateur – geschiedkundige en oud-archivaris van Heerlen Piet Peters, voorzien van aantekeningen en commentaar: Hrl. 62. De taalkundige Leonie Cornips heeft zich gespecialiseerd in het Heerlens dialect: zie haar proefschrift Syntactische variatie in het Algemeen Nederlands van Heerlen (Amsterdam 1994). Een toegankelijke populair-wetenschappelijke versie verscheen in 2003: Heerlens Nederlands (Den Haag 2003) als deel 15 in de serie Taal in stad en land.
7. Jongeneel, Dorpspraak van Heerle, xx-xxi.
8. Idem, xxi-xxii.
9. Frans Erens, Vervlogen jaren. Bezorgd en van aantekeningen voorzien door Harry G. M. Prick (Amsterdam 1989), 31 en 60.
10. J.M. Dautzenberg, Bloemlezing met levensbericht en inleiding door Arnold Sauwen (Brussel 1908), 62-73.
11. Zie voor Piet Peters, Dorpsfiguren, ereburgers en notabelen, 110-112.
12. P. Peters, 'Heerlen voor honderd jaar', in: 40 jaar spoor en mijnen in Zuid-Limburg 1896 – 1936 (Heerlen 1936).
13. H(enri) H(ennen), 'Heerlen, zoals het was', in: 40 jaar spoor en mijnen in Zuid-Limburg 1896 – 1936 (Heerlen 1936).

AANGESTIPT ...

door Roelof Braad, Sander van Daal, Mark van Dijk en Koos Linders

Historie WK wielrennen Limburg
door de lens van Tonny Strouken.
Door Danny Nelissen [Limbricht, Math Salden bv, 2012], 159 p., geïll., ISBN/EAN 978-90-818874-0-3. Prijs: € 29.95.

Dit jaar is weer het WK wielrennen in Limburg te bewonderen. Interessant dus dat net nu een fotoboek uitkomt met een terugblik op de eerdere wereldkampioenschappen in onze provincie. Deze vonden plaats in 1938, 1948, 1967, 1979 en 1998. Behalve in 1967, toen werd uitgeweken naar Heerlen, was de start en finish in Valkenburg. Sportfotograaf Tonny Strouken legde de vijf evenementen vast op de gevoelige plaat en dat leverde vele goede opnamen op, goed voor een paar uur kijk- en leesplezier. Jammer alleen dat er - behalve wat summere informatie in het nawoord - weinig biografisch-historische gegevens over de bekoorde fotograaf in dit overzichtswerk te vinden is. [RB]

Zuivel. Geschiedenis en inventarisatie van de zuivelfabrieken in Limburg
Door Serge Langeweg. ISBN 978-90-71583-08-7, 96 blz.

De Stichting Werkgroep Industrieel Erfgoed Limburg (WIEL) komt na de uitgave *Stroop. Stroop koken in Limburg van ambacht tot fabriek* (verschenen november 2003) nu met een tweede publicatie over Zuivel. Het onderzoek voor het boek is gebaseerd op een omvangrijke studie, getiteld 'Zuivel-herinneringen', van dr. J.F.R. Philips te Maastricht, oud-directeur van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg en oud-lid van WIAM, de voorganger van WIEL, die zijn onderzoek in 2003 afrondde. Van deze studie maakte Serge Langeweg, lid van WIEL en wetenschappelijk medewer-

ker van Continium Discovery Center in Kerkrade een samenvatting, terwijl andere werkgroepleden betrokken waren bij de inventarisatie en documentatie van de zuivelfabrieken en hun overblijfselen in Limburg. Het boek is rijk geïllustreerd met historisch fotomateriaal, aangevuld met foto's van F. Mélotte van de nog bestaande fabrieken.

In de publicatie wordt eerst een historisch overzicht gegeven van de zuivelindustrie, beginnend bij de boterbereiding op de boerderij, via de mechanisering naar de bedrijfsconcentraties na de Tweede Wereldoorlog, die ertoe leidde dat de bedrijfstak grotendeels uit onze provincie verdween. In het tweede gedeelte volgt dan een inventarisatie en documentatie van de plaatselijke zuivelfabrieken en wat daarvan in Limburg bewaard is gebleven. Hierbij is een onderverdeling gemaakt in regio's. De regio Zuid-Limburg is nog verder onderverdeeld in drie categorieën: Zuivelfabrieken behorend tot de kring Sibema (Sittard, Beek en Maastricht), Particuliere zuivelbedrijven c.q. bedrijven die afwisselend particulier en coöperatief waren en de Oostelijke Mijnstreek.

Een adreslijst achterin geeft aan waar binnen de provinciegrenzen nog zuivelfabrieken of overblijfselen daarvan bewaard zijn gebleven. Een zeer uitvoerige lijst van zuivelfabrieken is overigens te raadplegen via www.zuivelhistorienederland.nl

Een interessante publicatie over de zuivelindustrie als onderdeel van het Limburgs industrieel erfgoed. (SvD)

Het meisje met de mooiste heupen

Door Ad Fransen, Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam 2012, 220 pp.

Een melancholiek maar vooral narrig liefdesverhaal over een vijftiger uit de Randstad die zich met zijn jongere vriendin terugtrekt in de *Kapotte Stad*, ergens in het zuiden des lands. De genoegens van een gestructureerd burgerleven lonken, en misschien zelfs een kind ... Dat kan natuurlijk niet goed aflopen, en al helemaal niet in de Kapotte Stad.

De Heerlenaar herkent direct *zijn* stad. Het woud dat de stad omzoomt (Aambos), het grote witte huis tegen de heuvel bij het bos (Molenberglaan). De oude middelbare school die zoveel weg heeft van een klooster (Bernardinuscollege). Zelfs de dichter en Oppergod David, de buurman die zich heeft opgehangen aan de brug in het bos, is voor intimi te identificeren.

Ad Fransen (Heerlen 1955) werkte als journalist voor onder andere *Het Parool*, *Vrij Neder-*

land en *NRC Handelsblad*. Hij maakte ook documentaires voor de VPRO en schreef biografische boeken over Gerard Reve en W.F. Hermans. Landelijke bekendheid kreeg hij in 2005 met *Coke*, een openhartig verslag van zijn cocaïneverslaving: 'Cartooneske vaart. Een boze, sardonische biecht.' In Heerlen is hij ook bekend van zijn bijdragen, meestal in de vorm van een column, aan het Heerlense culturele praatprogramma *Noa de Mes* in Café Pelt.

De schrijfstijl is waarschijnlijk even wennen. Grof, staccato en direct. De invloed van zijn grote voorbeeld Louis-Ferdinand Céline (1894-1961) is onmiskenbaar. Deze stijl geeft het verhaal een dwingende vaart. En blijkt achter alle bozigheid en rampspoed niet ook een stukje begrip en liefde voor de Kapotte Stad van zijn jeugd te ontwaren? (MvD)

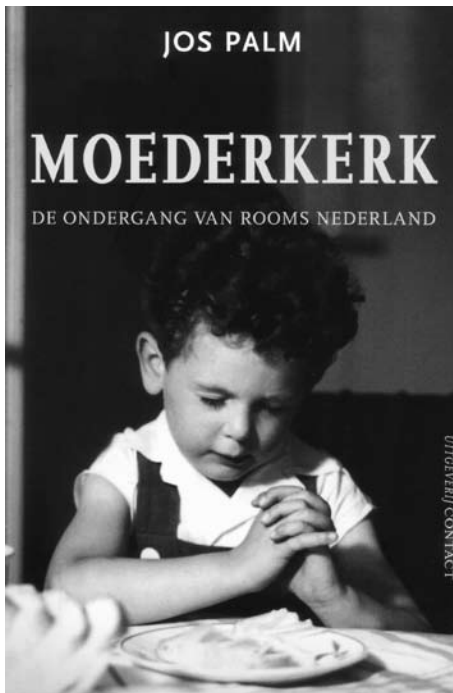

Kasteel Hoensbroek en Thermenmuseum Heerlen. 2000 jaar Geschiedenis in Heerlen

Archeologie Magazine special [april 2011]. Uitgave van Historisch Goud in samenwerking met Archeologie Magazine, 19pg., € 1,95. Een losse nadruk van deze special is verkrijgbaar bij de balie van het Thermenmuseum in Heerlen.

De special opent met een 'Ten geleide' van Barry Braeken, wethouder ruimte, wonen en cultuur van de Gemeente Heerlen, waarin hij de contouren van het erfgoedbeleid van Heerlen beschrijft. In een volgend nummer van Het Land van Herle zal nader worden ingegaan op de te verschijnen 'Erfgoednota'. In het eerste artikel 'Coriovallum, een onderbelichte vicus op een kruispunt van wegen', toont de conservator van het Thermenmuseum, Karen Jensen, aan, dat Heerlen (Romeins: Coriovallum),

in de Romeinse tijd groter en belangrijker was dan men aanvankelijk dacht. In een vervolgartikel wordt de op deze inzichten gebaseerde nieuwe, vaste tentoonstelling in het Thermenmuseum beschreven. Deze nieuwe opzet is gegroepeerd rond vijf thema's: Romeins bouwen, de transformatie van het platteland, de Romeinse weg, het spirituele leven en de stad. Het laatste artikel gaat in op het 'Middeleeuws goud in Heerlen' en vertelt het verhaal van de geschiedenis van Kasteel Hoensbroek en het Landsfort Herle. De special is bijzonder informatief en rijk geïllustreerd en een uitstekend visitekaartje voor Romeins en middeleeuws Heerlen. (KL)

Moederkerk. De ondergang van rooms Nederland Door Jos Palm, Uitgeverij Contact, Amsterdam / Antwerpen 2012, ill., 269 pp.

Geschiedschrijving in de vorm van familiechronieken, al dan niet met (populair-)historische pretenties, is *hot*. De wederwaardigheden van meerdere generaties zijn fraaie kapstukken om een vertoog over ingrijpende historische veranderingen, scharnierjaren of revoluties aan op te hangen.

Ook op het terrein van maatschappelijk-religieuze ontwikkelingen. Weliswaar verdween God uit Jorwerd, maar het leverde Nederland en auteur Geert Mak een onverbidde bestseller op. Zo'n vaart zal het voor Jos Palm niet lopen, maar dit boek werd goed ontvangen. Palm groeide op in het Gelderse Zeddam, met twee broers en drie zussen, in een zeer vroom gezin. Ook hij werd meegesleurd in 'de grote draaikolk van religieuze gebeurtenissen waar je als gelovige bijna bewusteloos in rondcirkelde'. Hij werd geboren in 1956 - oud

genoeg om het staartje van het hoogtij van het Nederlandse katholicisme te hebben meegemaakt. Tijdens zijn adolescentie begon de afbrokkeling. De auteur, historicus en journalist, viel begin jaren zeventig als student in Nijmegen van zijn geloof. Later verloor hij ook zijn tweede geloof, dat in de socialistische heilstaat. Nu kan hij met gepaste afstand en een kritisch-historische blik - en waar nodig lichte spot - schrijven over de Moederkerk. Maar ook met warmte en weemoed. Dat geeft het boek, dat soms lijkt te vervallen in een lesje Nederlandse religiegeschiedenis van de 20^e eeuw, een grote meerwaarde. Het wordt zo het 'verhaal' van zeer vele families, ook in Zuid-Limburg.

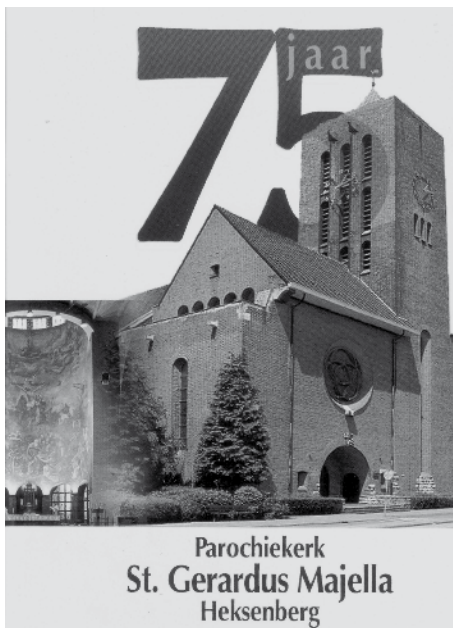
Palms moeder Greetje, geboren in 1916, is de ideale hoofdpersoon. Zij bracht haar jeugd door in Arnhem. In haar kleuterjaren kwam er een schandvlek op het gezin: haar vader werd betrapt met jongetjes. De man was uitgezocht door de pastoor als echtgenoot voor Greetjes moeder, toen deze zich dreigde te vergooien aan een muzikant. De pastoor wist ook nu weer raad: het echtpaar mocht natuurlijk niet scheiden, maar moeder en kind werden ondergebracht bij de grootouders. Greetjes moeder werd weer een kind dat moest gehoorzamen aan haar strenge vader. Greetje kreeg haar vader nooit meer te zien. Greetjes jeugd werd volledig bepaald door de kerk. Bij de grootouders woonde een oom in die koster was, en zo groeide ze op in het kosterhuis. Kapelaans liepen in en uit. Greetje kon goed leren, mocht naar de hbs, maar het werd de ulo. Daar werd ze na een jaar afgehaald door haar grootvader; het was crisis, dus ze moest maar gaan werken, als kantinejuffrouw en later als telefoniste. Het waren de enige vrije jaren van haar leven. Ze maakte pret

met de meiden van kantoor en ging op in de katholieke jeugdbeweging: korfballen, zingen en wandelen in de natuur, dit alles in een 'frisch uniform'. Ze werd verliefd. Hij was helaas van het verkeerde, hervormde geloof. Ze maakte het uit. Omdat ze al dertig was en er haast gemaakt moest worden met dat roomse huisgezin, stemde zij in met een half-gearrangeerd huwelijk met Piet, een elektricien uit een dorp, die ze aanvankelijk een 'boertje' vond. Maar ze bleef hem trouw en samen voedden ze zes straalkatholieke kinderen op.

Maar rond 1960 kwam de klad er al in. Het aantal priesters liep terug, de gezinnen werden kleiner, de kerken leger. Progressieve kerkleiders deden verwoede pogingen om de kerk te moderniseren. Priesters gingen gewone pakken dragen en werden een 'vriend', het Latijn van de mis maakte plaats voor Nederlands. Alle sprookjesachtige rituelen verdwenen, en daarmee de magie en het mysterie. Het katholieke geloof werd gewoontjes, wat de val versnelde.

Weer een decennium later gingen de kinderen Palm studeren en keerden ze het geloof de rug toe. Drie van hen sloten zich aan bij de SP, toen nog een maoïstische partij. Het geloof in een paradijs hadden ze behouden, al was het nu een aards paradijs. De ouders zochten een traditionele parochie waar ze met een handjevol ouderen hun teleurstelling verbeterden. Als een van de dochters zich meldt met een langharige linkse vriend, komt die er niet in. Maar het komt goed, althans tussen de ouders en kinderen. Als de vader sterft, is zoon Jos nog één keer misdienaar. 'We zijn een missiegebied geworden', was één van de stellingen van diezelfde vader op het eind van zijn leven. De dag waarop de moeder wordt begraven, is gehuld in een zacht, wit licht: 'Het was alsof de God die mijn moeder had opgeroepen tot een leven van bedden verschonen, ook eens een gebaar wilde maken na alle uitslooverij harerzijds; alsof Hij haar wilde bedanken voor haar trouw aan de kerk en haar regels door royaal te morsen met de kleur die zij tot de hare had gemaakt', schrijft Palm reviaans. Wat in dit goed geschreven familieportret niet misstaat.

En Zuid-Limburg? Palms tante Mientje was zuster Lucia geworden, naar de heilige Lucia. Ze was in 1923 ingetreden in de Congregatie van de Kleine Zusters van Hl. Joseph. Niet in Heerlen, maar in het klooster in Dordrecht. De ouders reisden elk jaar naar Wittem, waar iedere zondag een 'kinderzegen' werd gegeven. Uit dank voor de redding van het te vroeg geboren zoontje, dat dan ook de naam Gerard kreeg. De in Wittem vereerde Gerardus Majella was immers beschermheilige van zwangere vrouwen en hun kwetsbare kroost. (MvD)

Parochiekerk St. Gerardus Majella Heksenberg

Samenstellers: Lei Arets, Hub Beaujean en Harry Pieters [Heerlen, 2012]. 47 blz. geïll. ISBN 978-90-9026763-0. Prijs €4.95. Het boekje is verkrijgbaar bij tabaksspeciaalzaak Heksenberg, Mgr. Hanssenstraat 9, Heksenberg/Heerlen en bij Primera, Heerlerheide.

De jubileumbundel '75 jaar St. Gerardus Majella Heksenberg' verscheen ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de St. Gerardus Majella kerk aan de Heksenberg in Heerlen. Het boekje bevat een beschrijving van het ontstaan van de kerk tijdens de periode van de opkomst van de mijnbouw, toen op de Heksenberg een nieuw 'dorp' ontstond om het steeds groter wordend aantal mijnwerkers en hun gezinnen te huisvesten. Het interieur van de kerk (met onder andere werk van Charles Eyck, Joep Nicolas en Charles Vos) wordt uitgebreid omschreven. Tevens biedt het een overzicht van de geestelijken en de kerkmeesters in de parochie vanaf 1932 en een kroniek van de St. Gerardus Majella kerk. Dit informatieve boekje verdient een vervolg, waarin het leven van de parochianen wat meer belicht zou kunnen worden en waarbij een attente (eind)redactie de kwaliteit zou moeten verhogen. (KL)

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen, Brunssum en Voerendaal.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: ING 2069907

Bestuur: ing. K. van Nuys, voorzitter; mw. C. Hage-Enns Enns, secretaris, H. Otten, penningmeester, R. Braad, R. Habets BICT, mr.ir. J. Smeets.
Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; drs. F. Gerards; drs. K. Linders (eindredacteur); W. Nolten; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN 0166-2988
Jaargang 62

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,00 of € 16,00 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd. Los nummer: € 5,- excl. portokosten. Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz, Voerendaal.

